

Liszt-élet Magyarországon

Még 1870-ben Liszt Ferenc életében a belvárosi főplébániatemplom kebelében Liszt Egylet alakult, amely 1885-ig állt fenn. Az egyletnek a templomban rendezett matinéin a zeneszerző is közreműködött, amint erről a főplébánián 1989. április 15-én az egyházzeneje megalapításának 300. évfordulóján tartott ünnepi misén Paskai László esztergomi érsek is megemlékezett. Az első Liszt Ferenc Társaság 1893-ban jött létre, a magyar zene művelését, hagyományainak ápolását tűzve ki céljául. Részben ennek folytatása volt az Országos Liszt Ferenc Társaság, amelyet gróf Zichy Jánosné kezdeményezésére 1932-ben alapítottak meg. A társaságot 1950-ben - oly sok más, közhasznú társadalmi egyesülettel együtt a Belügyminisztérium rendelkezésével megszüntették.

A hetvenes évek kezdetén, egy tiszttalabb légkörű korszakban eljött az ideje annak, hogy a társaság újjáalakuljon. Előzetes tárgyalások után 1973. május 15-én a Zeneművészeti Főiskola kistermében összejöttek azok az előzetesen fölkerült alapító tagok, akik a társaság céljaiért hajlandók voltak munkálkodni. Ezek a célok, amelyeket az alapszabályok rögzítettek, lényegében a következők: a névadó művészi örökségének ápolása, ismeretterjesztő Liszt-előadások, tudományos összejövetelek, ösztönzés Liszt munkásságával összefüggő kérdéseket tárgyaló tanulmányok elkészítésére, Hangversenyek és kiállítások rendezése, pályázat kiírása a Nemzetközi Liszt Hanglemez Nagydíjra, kezdeményezés Liszt-szobrok és emléktáblák fel-

állítására, és a már meglévő emlékek ápolása, jeles alkalmak-
kor történő megkoszorúzása, kapcsolatok fölvétele, fenntartá-
sa és szorosabbra fűzése a már működő külföldi Liszt Társasá-
gokkal, segítségnyújtás újabb társaságok létesítéséhez, érmek,
plakettek elkészíttetése és ^{előadásra jeles nemzeti ünnep alkalmak} ünnepi alkalmakkor történő kidolgo-
zása. És végül, de nem utolsósorban, hanem elsősorban Liszt nyomá-
ban címmel emléktúrák szervezése olyan hazai és külföldi tájak-
ra, ahol a nagy magyar zeneszerző megfordult, koncertezett, tanított
komponált, vagy bármely más módon nevezetessé tette a megláto-
gatott városokat és falvakat.

A társaság munkásságához szorosan hozzátartozik, hogy
valamennyi előadását, összejöveteleit, közgyűléseit, a hangplemez
nagydíjak kiosztását Liszt-zene ^{körén} követi. Így történt már az új-
jásalakulást kimondó közgyűlésen is. A Dante-szonátát Ránki
Dezső, a 23. zsoltárt Réti József operasínekes adta elő Lubik
Hédy ^{hárfán} és Lehotka Gábor orgonakíséretével, a B-A-C-H prelúdium
és fúgát Lehotka Gábor játszotta, míg a Hungária kantátát Andor
Éva, Réti József és Sólyom Nagy Sándor szólaltatták meg, Almásy
László zongoraművész, valamint a Magyar Néphadsereg ^{együttel} Művészete
közreműködésével, Kiss István vezényletével.

A megalakuló közgyűlésen megválasztották elnökül Kovács
Dénes hegedűművészt, a Zeneművészeti Főiskola akkori rektorát,
társelnökként pedig dr. Csanádi György egyetemi tanárt, közle-
kedési és postaügyi minisztert és dr. Trautmann Rezső nyugal-
mazott minisztert. A társaság főtitkára Forrai Miklós, a Ze-
neművészeti Főiskola professzora, a neves oratórium-dirigens

lett, aki jelenleg is ezt a tisztséget tölti be a társaság élén. Azóta változás történt az elnök és társelnökök személyében. 1980-ban a társaság elnöke dr. Kiss Kálmán, a Magyar Rádió alelnöke, társelnök ^{pedig} dr. Trautmann Rezső mellett, - aki ekkor már az Elnöki Tanács helyettes elnökének ^{vall-} ~~tisztét~~ töltötte be, ifj. Bartók Béla lett. Díszelnökévé a társaság Mme Blandine Olivier dr. de Prévaux-t, Liszt dédunokáját választotta, ^{meg} majd a nemes matróna 1981-ben bekövetkezett halála után díszelnökünk Cziffra György zongoraművész lett. ^{És} ha már a Párizsban élő világhírű művészről szoltunk, itt említjük meg, hogy 1982 márciusában a pesti Vigadóban tartott hangversenyének honoráriumából Cziffra György alapítványt tett, amelynek kamataiból ^(köl) ~~(évenként)~~ olyan fiatalok részesülnek, akik Liszt művészetével kapcsolatban ~~kiemelkedő~~ teljesítményt nyújtottak. A pályadíjat 1983-ban elsőként Jandó Jenő kapta meg, akinek briliáns Liszt-játékában ma már szinte az egész világ gyönyörködhet.

A társaság elé kitűzött célok között szerepel Liszttel kapcsolatos előadások tartása. Ezeket a megalakulástól kezdve általában kéthetenként, pénteki napokon a Zeneművészeti Főiskola X. termében, illetve kupolatermében tartották, majd a régi Zeneakadémián ^{ale} ~~amelyben~~ Liszt lakott és tanított - ennek a kamaratermében rendezik meg. Ezt az épületet, amelyben állandó Liszt-kiállítás, több tanterem és a Kodály Társaság mellett a Liszt Ferenc Társaság irodái is találhatóak, 1986. október 21-én, a zeneszerző születésnapja előtti napon avatták föl

ünnepélyes körülmények között, Köpeczi Béla akadémikus, akkori kultuszminiszter jelenlétében.

Ezeknek az előadásoknak egy részét külön gyűjteményben is kiadta a társaság. Eddig két kötet jelent meg 1982-ben és 1984-ben, Forrai Miklós főtítkár és e sorok írójának szerkesztésében. Izelítőül ideírjuk a Liszt Kiskönyvtár második kötetének tartalomjegyzékét. Keresztury Dezső: Liszt Ferenc és a magyar reformkor, Legány Dezső: Liszt Albionban, Lukin László: "Van-e hangod?... Állj közénk!" /Liszt és Vörösmarty/, Raics István: Mit olvasott Liszt Ferenc, dr. Simó Jenő: Tasso megdicőülése /Liszt Ferenc Tasso-kompozíció/, dr. Vörös Károly: Pesti karnevál.

Hagyománnyá vált a társaság életében, hogy október 22-ét, Liszt Ferenc születésnapját ünnepi hangversennyel köszöntik a Zeneakadémia nagytermében. Az 1974-es közgyűlés határozata alapján Nemzetközi Liszt Hanglemez Nagydíjat alapítottak, ezt a rákövetkező évtől, 1975-től kezdve ezen az ünnepi koncerten adják át. Megjegyezzük, hogy e hangversenyeket hosszú idő óta a Magyar Rádió élő adásban közvetíti. A teljesség igénye nélkül, inkább csak a beérkező művek sokszínűségét érzékeltetve ide írunk néhány díjazott lemezt az elmúlt tizenöt év alatt. A zongoraművek kategóriájában mások mellett nagydíjat kapott a holland Philips cégnek az a lemeze, amelyen Claudio Arrau Verdi - operarészletek parafrázisait adja elő, a Columbia cég felvétele a Haláltáncból, ahol Andrés Watts játszotta el a művet, a Londoni Szimfonikusokat Erich Leindorf vezényelte.

Díjat nyert a Nippon Columbia lemeze, ^{erén} amelyen Ránki Dezső a Dante-szonátát, a Mefisztó keringőt és a h-moll szonátát adta elő, Lazarij Berman két egymást követő évben is a díjazottak közé került; az angliai Pye Records lemezén az Esz-dur és az A-dur versenyműveket, a Deutsche Grammophon Gesellschaft felvételén a Zarándokévek teljes sorozatát szólaltatta meg. Még egy érdekesség a sok közül: a hollandiai Philips-cég kiadásában Kocsis Zoltán Wagner-operákból Liszt és önmaga átdolgozását játszotta lemezre.

A zenekari kategóriában a jutalmazottak közé került az elmúlt másfél évtizedben Sir Thomas ^eBéchem, Solti György, Herbert von Karajan, Leonard Bernstein, Doráti Antal, Riccardo Muti, Ferencsik János, Solti György lemeze. Végül ^aVokális, orgona- és kamarazenei művek sorozatában a rangos zsüri által díjazott felvételek között található magyar lemezen a Ferencsik János vezényelte Szekszárdi mise, Margittay Sándor, Lehotka Gábor és Kovács Endre interpretálásában Liszt összes orgonaműve, Forrai Miklós vezényletével a Missa Choralis, Lehel György irányításával a Koronázási mise, valamint a Hermann Prey megszólaltatta bariton dalok; az NSZK-ban működő LMI Elektrola lemezén a kiváló énekes zongorakisérője Alexis Weisenberg volt.

Anélkül, hogy teljességre törekednénk, most arról a tevékenységről számolunk be, amely a társaság munkásságának egyik legfontosabb területe. Ez pedig azoknak az utaknak a sora,, amidőn a Liszt működése, látogatása által emlékezetes városokat helységeket kerestük föl.

{ Doborjén - Raiding }

Az első út 1973 október 21-én, tehát alig fél évvel az újjáalakulás után a történelmi Magyarország nyugati határszélén fekvő Doborjánba, a mai ausztriai Raidingba, a zeneköltő szülőházához vezetett. Erről a házról azt írja Alan Walker, az egyik legalaposabb Liszt-monográfia szerzője: "A családi otthon alacsony, egyszintes, fehérre meszelt téglapépület volt, magas kéményekkel, elől udvarral, a ház mögött kis gyümölcsös-sel. A Liszt-ház ma is áll Doborjában, s az égvilágon semmi-ben sem különbözik az Ausztria- és Magyarország-szerte látha-tó ezer és ezer hasonló lakóhelytől. Liszt Ádám és Liszt Anna /a művész szülei, G.I./ tizenkét évig lakott benne." Liszt Ferenc, mint tudjuk, 1821-ben szüleivel Bécsbe költözött, ahol Czernytől zongorázni, Salieritől pedig zeneszerzést tanult.

 Ezen az ünnepélyes látogatáson, Liszt Ferenc születése 162. évfordulóján, amelyen a társaság 45 tagja vett részt, Dr. Kiss Kálmán, a társaság ~~akkori~~ társelnöke mondott ünnepi beszédet, majd átnyújtotta a vendégeket meleg szavakkal köszöntő Johann Hatwagner polgármesternek azt a bronzmásolatot, amelyet 1883-ban Strobl Alajos, a neves szobrászművész készített Liszt ke-zéről.

Ez a látogatás, amelyet aznap délután a kismartoni - ma: eisenstadti - Eszterházy-kastély Haydn-termének megtekinté-se követett, egyben hagyományt teremtett. Bevett szokás lett ugyanis, hogy az utazások során Liszt-muzsika is fölcsendül - rendszerint a társaság tagjaival együtt utazó művész előadásában valamely arra alkalmas zeneteremben, templomban, múzeumban.

Ezúttal Dráfi Kálmán adta elő zongorán a Mefisztó-keringőt és a VI. Magyar rapszódiát.

Az első nagyobb külföldi út ^{Weimar S} 82 résztvevője ^{nek} volt, és a repülőgéppel tett látogatás helyszíne Weimar volt. Herder, Goethe, Schiller, Hummel és Lucas Cranach városa azért is nevezetes hely Liszt életében - és emiatt is tekinthető jelképesnek ez az első, több napos út -, mert a művész itt töltötte el életének jelentős részét. Ismeretes, hogy néhány héttel 30. születésnapja után, 1841. november 26-án - más forrás szerint 28-án - játszott először ebben a patinás német városban a nagyhercegi pár, Carl Friedrich és Anna Pavlovna előtt. Másnap az Udvari Színházban zongorázott. Műsorából - sajnos - nem maradtak fenn följegyzések, de annyit tudunk, hogy kölcsönösen jó benyomást szereztek egymásról Liszt, valamint jövődóbeli jótevői, a nagyherceg és felesége, az orosz cár dúsgazdag és nagy politikai hatalommal rendelkező nővére. Ennek is tulajdonítható, hogy alig egy esztendő elteltével visszatér^t Liszt Weimarba, ahol 1842 szeptemberében - ismét más források szerint októberben - koncertet adott a trónörökös nagyherceg esküvőjén. Ezt követően nevezték ki udvari karmesternek, ~~pentosában~~ "szolgálaton kívüli nagyhercegi karnagynak".

1848-ban telepedett le Liszt Ferenc véglegesen ebben a szép német kisvárosban, ahol az előkelő Erbprinz Hotel után beköltözött - ezzel nem kis megrökönyödést keltve befolyásos hercegi és egyházi körökben - Sayn-Wittgenstein Carolyne házába, a nevezetes Altenburgba. Rövidesen - 1849 februárjában - elő-

adja Wagner Tannhauserét, majd 1850 augusztusában a Lohengrinből tart bemutatót. A teljesség igénye nélkül szólunk arról, hogy ebben az első weimari korszakában, amely 1861 augusztusáig tartott, olyan művek kerültek ki Liszt keze alól, mint a Dante- és a Faust-szimfóniák, a Haláltáncot is ideértve három zongoraversenye, 12 szimfónikus költeménye, az Esztergomi mise, a Szent Erzsébet legendája és Krisztus című oratóriumai, a magyar rapszódia többsége, valamint a XIX. századi zongorairodalom egyik csúcsa, a h-moll szonáta.

Nyolc évi megszakítás után 1869-ben tér vissza a közben trónörökösből uralkodóvá lett pártfogó, Carl Alexander hívó szavára Weimarba, és ettől kezdődik az a lényegében egészen haláláig tartó korszak, amelyet a zenetudomány Weimar-Pest. /illetve 1870³-tól Budapest/-Róma háromszögnek nevez. Ekkor új tartózkodási helye a Goethe-park szélén álló szerény, egyemeletes udvari kertész-ház, a Hofgartnerei lett.

Ez a ház jelenleg múzeum, amelyet a Liszt Ferenc Társaság ^{vai}utazó ~~követei~~ megilletődötten kerestek föl. Az előszobában lévő Liszt-szobor előtt Forrai Miklós főtitkár mondott ünnepélyes szavakat, és a társaság képviselői megkoszorúzták a szobrot. Az első emeleten, ahol a zeneköltő lakott, szép hangú Bechstein-zongora áll. A szakirodalom még nem tisztázta, hogy játszott-e ezen Liszt, ezért csak föltételezésekre hagyatkozhatunk. Akárhogy is volt, a nyolcvankét zenekedvelő utitárs meghatottan hallgatta e zongorán Lantos István előadásában a Sursum cordát, majd Lukin László zenetanárnak, az

elnökség tagjának tolmácsolásában Vörösmarty Mihály Liszt Ferenchez írt ódáját, amely először Liszt egyik pesti látogatása és ünneplése alkalmából 1841-ben hangzott el. Innen származik a ^{szépséges} ~~szépséges~~ ^{építész} ~~szépséges~~ állóige: "hirhedett zenésze a világnak."

Az utazás résztvevői fölkeresték Wartburg várát is. Ez a hely volt az Árpádházi magyar királylány, Szent Erzsébet utolsó tartózkodási helye. Életének hat fontosabb eseményét a vár egyik termének falán Schubert barátjának, Moritz von Schwindnek képei őrzik. A monda szerint e hat alkotás ihlette meg Liszt Ferencet híres oratóriuma, a Szent Erzsébet legendája megkomponálására. A művet az 1865-ös pesti Vigadó-beli bemutató után 1867-ben a Wartburg zenetermében a vár alapításának 800. századik évfordulóján a ^{LISZT MŰZEUM} ~~zene~~ ^{zene} szerző vezényletével előadták itt is az oratóriumot. És még egy itteni emlék Lisztről: ^{dalnokok csarnokában,} amelyet a Tannhäuserben Wagner örökített meg, a versenyben résztvevők között Klingsor-ként Liszt arcvonásait kölcsönözte Klingsor képmásához Moritz von Schwindt.

Nem szorosan Liszthez, inkább a társaság hagyományt teremtő törekvéseihez tartozik, hogy zene szólalt meg a lipcsei Tamás-templomban is. Itt ugyancsak Lantos István zenélt számukra orgonán, a helyhez állóan egy Bach-művet, majd a bachi hagyományok folytatásaként Liszt-kompozícióját, a B-A-C ^Hpreludium és fúgát. ^{Sporzany, Kalesz S}

1974⁵ nyarán a társaság ugyancsak népes csoportja két olyan várost keresett föl, amely szintén bővelkedik Liszt- emlékekben. A hat napos utazás a nyolcvanöt zenebarát számára

Pozsonyban kezdődött meg. Egy alig kilenc esztendőes gyermek adta itt élete második, koncertjét 1820. november 26-án, vasárnap délbⁿ/Esterházy Mihály házának kerti pavilonjában, a pozsonyi Wittman-Pauli palotában. Liszt Ferenc számára ~~jelentős~~ és külön szerencsés tény volt, hogy azon a vasárnapon ülésezett Magyarország akkori fővárosában a Diéta, vagyis az országgyűlés, és a déli időpont jó alkalom volt arra, hogy a magyar nemesség számos tagja részt vegyen a hangversenyen. Ennek is köszönhető, hogy három magyar mágⁿás kezdeményezésére a nemes urak a következő hat esztendőre évi hatszáz forint ösztöndíjat ajánlottak föl. /Ha az imént Liszt második hangversenyéről szoltunk, ne hagyjuk említés nélkül - amiről később még szoltunk - hogy a szőke hajú kis fiucska életében először 1820 októberében Sopron Kaszinójában lépett föl.

Pozsonyba, gyermekkori sikereinek helyszínére csaknem húsz esztendő elteltével tér vissza Liszt, oly sok, zajos tapsal fogadott külföldi koncert után. A fogadtatás minden képzeletet felülmúlt: ámbár kora reggel érkezett meg hajóval Bécsből, a Duna-hidnál ujjongó tömeg várta, és úgy köszöntötte, mint - Vörösmarty szavaival - "mindíg hű rokon"-t. Ma már szinte elképzelhetetlen ez az ováció, amelyet híven jellemez, hogy első hangversenyén, 1839. december 19-én a Pozsonyban ülésező országgyűlés fölfüggesztette munkáját, hogy tagjai résztvehessenek a koncerten. A városban a zajos ünneplés után további két hangversenyt adott, másnap, majd két nap elteltével. A szenvedélyes levélíró a december 20-i hangversenyről, amelyet

a színházban a szegények javára adott - ismeretes, hogy Liszt már korábban, például Bécsben, de majd később is gyakorta adott koncertet meghatározott jótékonyági célokra -, így számolt be kedvesének, Marie d'Agoult grófnőnek: "A terem zsúfolásig megtelt, ami nagy ritkaság Pozsonyban. A plakáton csak egy művemmel szerepeltem, de a közönség fáradhatatlanul ujrázott, kénytelen voltam hát visszaülni a zongorához. A taps egyre erősödött, s végül, amikor a ~~"Rákóczi induló"~~ első akkordjait leütöttem /most írtam át a magam módján/, egyetlen hangorkán volt a terem: ~~"Éljen! Éljen!"~~ El se tudja képzelni ezt, de bizonyos vagyok benne, hogy bármilyen sztoikus közönyt érez is a sikerrel és a tapssal szemben, meghatódott volna. A magyar közönség nem olyan, mint a bécsi ~~handabandázók~~, ezek itt erős keblű emberek, nemes és büszke szívek..."

Összesen nyolcszor koncertezett Liszt Ferenc Pozsonyban; ezek közül különleges ^{en} ~~zenei~~ érdekesség lehetett az az 1881 áprilisi előadás, amelyen a félkaru pianistával, Zichy Géza gróffal a Rákóczi-indulónak erre a célra átírt háromkezes változatát játszotta. 1872. november 21-én a Dómban előadták az Esztergomi misét, amelynek főpróbája 1856 augusztusában ~~volt~~ Pesten, bemutatója néhány nap múlva az esztergomi bazilika fölszentelésekor ^{volt}. És még egy nevezetes pozsonyi emlék: 1884. február 25-én vezényletével elhangzott a több magyar király koronázásának színhelyén a Szent Márton-templomban a Koronázási mise. Zenetörténeti eseményé azért is vált e koncert, mert az orchesterben neves muzikusok vettek részt, a brácsapultnál például Richter János, a nagyhírű dirigens ült.

A társaság tagjai útjuk során elzarándokoltak a Dómhoz, amely egykor az Esztergomi mise színhelye volt, a templom alsó falánál a zeneszerző bronzból készült mellszobra látható. Az előtte lévő vaskerítés~~nek~~^{he} díszítése kottafejeket formál; néhány taktust az Esztergomi mise Hosanna-tételéből. Itt Forrai Miklós főtitkár mondott kegyeletes szavakat, majd a társaság képviselői megkoszorúzták a szobrot. /Másnap a Dómhoz visszatérve szomorúan láttuk, hogy a koszorúról ismeretlen kezek eltüntették a nemzeti színű szalagot...

Aznap este - hagyományainkhoz híven - az egykori pozsonyi Vigadóban, jelenleg a Szlovák Filharmónia zenetermében Liszt-muzsika csendült föl: Margittay Sándor játszott néhány^{at} Liszt orgonakompozícióiból, amelyekből előzetesen Lukin László ^{her}ter-
^{fűzött} tett rövid ismertetőt. LISZT MÚZEUM

Ennek a nyári útnak a következő állomása Krakkó volt. Nemcsak ez a szép városhoz, hanem egész Lengyelországhoz is sok szál ^{kötötte} fűzte a művészt. Mindenekelőtt azt a b^{ar}átságot kell megemlítenünk, amely Chopinhez fűzte; a zongoraművészet lengyel poétájának több művét dolgozta át zongorára Liszt. Barátságot kötött más lengyel komponistákkal is, és nevezetes tanítványai között is több lengyel születésű található. De ami Liszt számára mindezeknél többet jelentett: szerelme, Carolyne Sayn, -Wittgenstein hercegné ugyancsak lengyel volt.

Ami Krakkót illeti: 1843 márciusában egy lengyel körut végén e városban két hangversenyt is adott. Szállása a Hotel pod rozeben volt, innen indult hangversenyei helyszínére, stílus-

san a Magyar Koronához címzett fogadó nagytermébe. A három emeletes saroképületet a Florianszka utcában éppen tatarozták, amidőn a magyar Liszt zarándokok fölkeresték Krakkónak a patinás XVI. századi házát. Az állványok alól szerencsére jól kiolvasható volt a reneszánsz stílusú portálon a latin nyelvű fölirat: "Stet domus haec donec fluctus formica marios abibet et totum testudo parambulet orbem", hevenyészett fordításban: Addig álljon ez a ház, amíg a hangya a tenger árját ki nem issza, és a teknősbéka körül nem járja a világot." Ha Ha ezt a szállodán kívül Liszt műveire is vonatkoztatjuk, akkor tekinthetjük szivből jövő jókívánságnak is lengyel barátaink részéről.

Krakkóból 1843. március 30-án ünnepélyesen búcsúztatták a zongoraművészt. Előzetesen búcsúestet rendeztek számára, majd hódolói vállukra emelték Lisztet, és úgy kísérték kocsijához. A távozás napján írta a Krakkóban élt költő, Franciszek Wezyk versét Liszthez, amelynek első két sora magyar fordításban így hangzik: "Mikor játszol, megindul kastély, kunyhó népe, / az aranyat - ez szirmot szór lábad elébe."

Ha Krakkóban zenélésre - a wieliczki sóbányái spontán daloláson kívül - nem is nyílt alkalom, ezt pótoltuk a várostól alig tíz kilométerre fekvő Tyniec falucskának a XI. század nyolcvanas éveiben keletkezett, azóta többször átépített román kori templomában. Margittay Sándor orgonált, és itt, akár csak az előző évben a lipcsei Tamás-templomban, egyebek között fölcsendült a Bachra és Lisztre egyaránt em-

lékeztető B-A-C-H preludium és fuga.

1976 júliusának utolsó napjaiban ezt az NSZK-beli várost kereste föl a társaság ötven főből álló csoportja, amely két nagy zenei gényusz emlékét őrzi. Bayreuth és Wagner kapcsolatáról fölösleges volna e füzetben részletesen szólni. Mindenki által ismert, hogy Ringjének előadásához megfelelő helyszínt keresett Wagner, és ezt hosszas töprengés után az akkor Poroszországhoz tartozó helyen találta meg, a Bayreuth Konversationslexikonjának e városra vonatkozó leírása alapján. Miután az akkori operaház színpadát terveinek megvalósításához kicsinek találta, ezért új teátrum építését határozta el. 1872 februárjában a város polgármestere, egy-egy bankár és ügyvéd részvételével megalakult a Bayreuthi Ünnepi Játékok szervezését ellenőrző bizottság, és a Festspielhaus alapjait 59. születésnapján, 1872. május 22-én Wagner rakta le. Különböféle anyagi nehézségek leküzdése után 1875-ben végre ki lehetett próbálni a zeneszerző elképzelései alapján kialakított akusztikai hatást, mindenekelőtt a süllyesztett zenekari árkot. Egy esztendővel később, 1876. augusztus 13 és 30. között hangzott el először ez új színházépületben a Ring teljes ciklusa.

Liszt Ferenc a Festspielhaus fölvatását megelőzően Bayreuthba érkezett; 1876. augusztus 1-től szeptember 2-ig tartózkodott e német városban először. A következő években: 1877., 1878., 1879., 1881., 1882., 1884., és végül 1886 nyarán, augusztusban, szeptemberben, illetve életének utolsó évében, júliusban kétszer is jó néhány napot töltött Bayreuth-

ban.

Utoljára 1886 július 21-én érkezik a Wagner-kultusz központjába, de még igen rossz állapotban, lázas betegen. E napjait ~~Liszt~~ Liszt-könyvében Hamburger Klára így írja le: "Zsebkendőjét szájához szorítva, teljesíti reprezentációs kötelességét az ünnepi előadásokon s a Wahnfried-villa hivatalos fogadásain, amíg csak a tüdőgyulladás végképp ágynak nem dönti. Nem leánya villájában lakik, hanem a közeli Siegfriedstrasseban, a ma nevét viselő utcában, így gondozása még körülményesebb. Hiszen Cosimát, aki első ízben lép színpadra a Játékok művészeti vezetőjeként s a Trisztán rendezőjeként, teljességgel elfoglalják az ünnepségekkel járó teendők, minden idegszálával küzdve művének posztumusz dicsőségéért. /A Ring szerzője, mint tudjuk, akkor már három éve halott, G.I./ Nem sok ideje jut nagybeteg édesapja ápolására; azt sem szereti, ha tanítványai /Göllerich, Stavenhagen, Lina Schmalhausen, Thoman István/ túl sokat sündörögnek körülötte."

Utolsó bayreuthi látogatásának kettős célja volt: részt venni unokája, Danela Bülow esküvőjén és meghallgatni az ünnepi játékok előadásait. Ez utóbbit maradéktalanul már nem tudta teljesíteni. Tüdőgyulladása végzetes stádiumba fordult, és 1886 július 31-én eltávozott az élők sorából. Tervét, amelyről Weimarból 1886. május 20-án ~~keltezett~~ levelében számol be Munkácsy Mihálynénak, már nem tudta valóra váltani. A nagy magyar festőművész feleségéhez címzett levelében ugyanis ezt írta: "Azt is megígértem, hogy jelen leszek a Parsifal és a Tristan előadásán egy hónapon keresztül - július 20-tól au-

gusztus 23-ig."

A Liszt Ferenc Társaság látogatását két dátum is indokolta: 1876-ban volt a Bayreuthi Ünnepi Játékok megkezdésének 100. és Liszt Ferenc halálának 90. évfordulója. A megérkezés napján, július 31-én volt a halálozási évforduló, és a küldöttség aznap délelőtt fölkereste az Erlangerstrassei temetőben azt a sirt, amely fölött annak idején kis mauzóleum állt. Ez az emlékmű azonban a második világháború különösen vérvivataros napjaiban elpusztult, és a sirt jelenleg nagyméretű szürke gránitlap fedi, rajta a zeneszerző nevével. Körülötte virágok erdeje, és valamivel távolabb magas örökzöld sövénykerítés. Az ünnepélyes látogatás jó alkalmat kínál arra is, hogy elhelyezzék a társaság fehér márvány emléktábláját a sír fejénél.

Az ünnepséget dr. Joachim Bergfeld, a bayreuthi Wagner Kutatóközpont egykori vezetője nyitotta meg, részleteket idézve azokból az egykorú forrásokból, amelyek Liszt életének utolsó napjait, halálának és temetésének történetét foglalták össze. Bayreuth városának ez emlékirata külön kiemelte Liszt Ferenc emberi nagyságát, Wagnerhez fűződő önfeláldozó barátságát és támogatását. És ahogyan Liszt temetésén a város polgármestere volt az egyik szónok, aki a Trisztán szövegéből idézett a halálhoz ^{elő} vezető sorokat, most, a 90. évfordulón ugyancsak Bayreuth főpolgármestere beszélt az egybegyültekhez. Hans Walter Wild hangsúlyozta: Bayreuth Liszt Ferencben azt az embert tiszteli, akiről Wagner azt mondta, hogy nélküle a világ

a Nibelung gyűrűje egyetlen hangját sem hallotta volna, és Liszt híján minden bizonnyal ünnepi játékok sem volnának.

A Liszt Ferenc Társaság nevében fölolvasták ifj. Bartók Bélának, az elnökség betegsége miatt távolmaradt tagjának emlékbeszédét. A magyarul és németül is elhangzott szövegből hadd idézzünk néhány sort: "...~~Nem~~ itt nyugszik ebben a városban, amely nevet a zene révén írta be a történelembe... Wagner nemcsak rokoni kapcsolatban volt Liszttel, hanem művészi téren is sokat köszönhettek egymásnak. Bartók Béla, akinek Liszt iránti tisztelete és nagyrabecsülése közzismert, egyik tanulmányában megállapította, nagyon valószínű, hogy Wagner sokat köszönhetett Lisztnek, de viszont Lisztnek későbbi műveiben, például legutolsó szimfoniai költeményeiben mégis Wagnernek kisebb-nagyobb hatását véljük fölfedezni... Szeretnők, hogy ez az emléktábla szorosra fonja Wayreuth városának és Magyarországnak kapcsolatát, nagy költőnk, Vörösmarty Mihály szavaival: ...Bárhová ^{دور} ~~is~~, mindig hű rokon!" Ezután a társaság küldöttsége, amely a szülőfalu, Raiding delegációjával bővült ki, megkoszorúzta a sirt. Egyidejűleg leleplezték a magyar nemzeti színű zászlóval letakart emléktáblát, amelyen 1976 július 31 óta a következő felirat olvasható

"Hirhedett zenésze a világnak,
Bárhová juss, mindig hű rokon!"

/Vörösmarty/

Wir grüssen Dich,
Du Musiker der Menschheit:
Wo Du auch wirkst,
Uns immer treu Verwandt!

Am Todestag des Meisters - 1976

Liszt Gesellschaft - Budapest"

A nap történetéhez tartozik, hogy a kis barokk opera-ház fölkeresése után Bayruth főpolgármestere fogadást adott a magyar és a raidingi küldöttség tiszteletére az új város-házában. Köszöntőjében hangsúlyozta: "Liszt számunkra első-sorban európai, és a művészetben elfoglalt helyét az is mutatja, hogy Önök most itt vannak... Közös nyelvet találunk, ha róla van szó." Válaszában Forrai Miklós főtitkár utalt Liszt jelmondatára, amelyet először Paganini halálakor írt le: "Génie oblige". Így kötelez bennünket ^{- monda -} is a nagy muzsikuszelleme arra, hogy művét, emlékét kegyelettel ápoljuk.

Ezután a csoport meglátogatta a Wagner-család egykori lakhelyét, a Wahnfried-villát, amelyben az ünnepi játékok évfordulóján újjárendezték a korábbi emlékkiállítást. Ezt követően fölkeresték az egykori grófi kastélyt, az Eremitage-t, majd a Festspielhaust, amelynek parkjában a Liszt-évforduló alkalmából néhány nappal korábban felállították a zeneköltő új bronz büsztjét. A csoportnak különleges zenei élményben volt része: megtekintették a Festspielhaus Parsifal előadását, amelynek szünetében találkoztak az ünnepi játékok igazgatójával, Wagner unokájával, Wolfgang Wagnerral. A Parsifalban egyébként - immár hagyományosan - magyar művészek is közreműködtek, akik az előadást megelőző napokban megkoszorúzták az emléttel új Liszt-brüszttalapzatát. *(Leningrád)*

Leningrádba, az egykori Szentpétervárra vezetett a ma-

gyar Liszt Ferenc Társaság útja a következő év augusztusában. A különrepülőgép utasai azt a patinás várost keresték föl, amelyben Liszt Ferenc 1842 áprilisában játszott először. Az akkor 31 esztendő s művész az új naptár szerint 1842 április 16-án, egy szombati napon érkezett Pétervárra, és másnap már koncertezett az udvarnál, többek között I. Miklós vár előtt. D'Agoult grófnéhoz ^{It} 1842 május 1-én ~~keltezett~~ levelében e látogatásról egyebek között így számol ^t be: "Ime, első hetem Szentpétervároton. Szombaton este /tíz nappal ezelőtt/ érkeztem, másnapra a cárnéhoz rendelnek. Nagy estély az udvarnál. A cár ezzel lép hozzám: "Mi majdnem honfitársak vagyunk, ugye, Liszt úr? - Felség... - Ön magyar, ugyebár? - Igen, felség. - Nos, nekem meg egy ~~hadserégem~~ ^{ZENEAKADÉMIA} /Más fordítás század ~~szerint~~ szerint ezredem, G.I./ van Magyarországon! " - utóbb engedélyt kértem őfelségétől, hogy eljátszhassek egy magyar indulót /mellesleg remekül játszottam/, a csodálatosan szivélyes Wielgorszkijnak /orosz zeneszerző, G.I./ pedig azt mondtam: addig is, amíg őfelsége a magyar kardok ritmusát megismeri, talán érdekelni fogja a magyar zene ritmusa." A mű föltételezhetően a Rákóczi induló volt, amelyet később oly gyakran fog eljátszani különféle letétekben, kétkezes, négykezes - és mint a félkarú Zichy Géza zongoraművész esetében láttuk, háromkezes - változatban hazájában és külföldön.

Első nyilvános hangversenyét Liszt Pétervároton 1842 április 20-án adta a nemesi kaszinó hatalmas nagy termében. A palotát a XIX. század első évtizedeiben alkotta a nápolyi szü-

letésű orosz művész K.I. Rossi. A klasszicista stílusú épület közel 1921 óta a Leninrádi Filharmonia székhelye, és koncertjeinek állandó színhelye. A Liszt Ferenc Társaság 61 tagu csoportja csöndes megilletődöttséggel megy föl a terem második emeleti erkélyére, ahonnan csalóka látvány tárul szemünk elé. Innen a magasból aligha hihető, hogy ez a terem ma is 2500 személyes, amint erről a korábbi leírásokban is olvashatni. Amikor azonban kedves kísérőink fölgyújtják a hatalmas kristálycsillárokat, rögtön kiderül, hogy a teremnek valóban hatalmas a nézőtere.

^{hatalmas}
Megilletődöttségü legfőbb oka nem kizárólag az, hogy itt játszott valaha Liszt Ferenc, hiszen ilyen termeket százával találhatni szerte Európában. Olyan leírás azonban, mint amilyent annak idején V.V. Sztaszov visszaemlékezéséből, aki Szerovval együtt vett részt a koncerten. Amint összegyűjtött, írásaink második kötetében áll, a terem már egy órával a hangverseny előtt megtelt, és ott volt a közönség soraiban Glinka is. "Már az első percben meglepett bennünket a terem rendkívüli képe - írja Sztaszov -. A terem közepén kis négyzetes színpadot állítottak fel... Rajta két zongora állt, egymással szemben. Sem zenekar, sem egyéb hangszer, semmi más nem volt a teremben."

A beszámoló így folytatódik: "Hirtelen felbolydult a zsúfolt Nemzeti Gyűlésterem. Mindannyian odafordultunk, s megláttuk Lisztet, amint a karzaton, az oszlopok mögött kart karba öltve bevonul a potrohos Mihail Vielgorszki gróffal. A gróf

a neve, orosz zeneértelme adott a bajnok akkori koncertjének, ritkán olvasható neve, egy részét

aki nagyon lassan mozgott s düllelt szemét barátságtalanul me-
resztgette mindenkire, a Belvederei Apolló módjára göndörí-
tett parókat s hatalmas fehér nyakkendő-t viselt. Liszt is
fehér nyakkendő volt, rajta az Arany-sarkantyú rendjellel, melyet
nemrég adományozott neki a Pápa. /Az idézethez egyébként Alan
Walker lábjegyzetben hozzáfűzi: "Sztaszo-v téved, Liszt sosem
kapott Arany-sarkantyú rendjelet."/ Frakjának hajtókaírói kü-
lönböző más rendjelek is fityegtek. Nagyon sovány és görnyedt
volt, s bár már annyit olvastam híres firenzei profiljáról,
amitől állítólag Dantéhoz hasonlított, én egyáltalán nem ta-
láltam szépnek az arcát. Engem azonnal nagyon visszataszított
ez a rendjel-mánia s később ugyanennyire nem kedveltem Liszt
édeskés, mesterkelt modorát, amelyet minde-kivel szemben fel-
vett. A legmeghökkenőbb azonban az a hatalmas szőke sörény
volt, melyet viselt. Abban az időben Oroszországban senki sem
merészelte volna így viselni a haját; ez szigorúan tilos volt."

"Ekkor - olvashatni tovább Sztaszo-v visszaemlékezésében -
Liszt, rátekintve órájára, lejött a karzatról, átfurako-
dott a tömegben, és sietve haladt a pódium felé. De ahelyett,
hogy a lépcsőn ment volna, fölugrott a dobogóra. Letépte fe-
hér glasszékesztyűjét, s a földre hajította, a zongora alá.
Majd miután minden irányban mélyen meghajolt, olyan hatalmas
tapsvihar közepette, amelyen valószínűleg nem hallott Pétervár
1703 óta, leült a zongorához. A teremre abban a pillanatban
halálos csönd borult. Liszt minden bevezetés nélkül elkezdte
játszani a Tell Vilmos nyitány kezdő gordonkamotívumát."

A műsor további részében Liszt - aki fölváltva használta a billentyűzetével egymás felé fordított két zongorát - részletet adott elő a Lammermoori Luciából, fantáziáját Mozart Don Giovannijához, Schubert két dalának, a Ständchen-nek és az Erbkönignek, valamint Beethoven művének, az Adelaide-nak ugyancsak magakészítette zongoraátiratát, valamint a - Sztaszov szavaival - "saját, zeneileg nagyon gyöngé és semmitmondó, ritmikában elbűvölő és harmoniaailag különös Galop chromatique-ját."

Ez utóbbi mű minden bizonnyal az 1838-ban komponált Grand galop chromatique lehetett, amely J.I. Milsejn Liszt-monográfiájának műjegyzékében a 92. szám alatt szerepel, azzal a megjegyzéssel, hogy az Apponyi Rudolfnak ajánlott kompozíciót később Liszt négykezessre dolgozta át, és készült két könnyített kiadása is, valószínűleg nem a mester keze munkájaként.

De olvassuk tovább Sztaszovot: "Soha életünkben nem hallottunk ehhez hasonlót; soha nem voltunk még ilyen ragyogó, szenvedélyes, démoni temperamentum közelében, aki egyik pillanatban forgószélként süvölt, a másikon szelíd szépségű, kecses zuhatagok csobognak ujjai alól. Liszt játéka teljesen lenyűgöző volt..."

A koncert után Szerovval együtt olyanok voltak, mint a tébolyodottak, és hazarohanva azonnal papírra vetették benyomásaikat. És ekkor keletkezett az a gyakorta idézett mondat, amelyet oly sok muzsikusként, zeneszerzőként és zongoraművészként pályatárs leírhatott volna Liszttel kapcsolatban: "Ott és akkor fogadást tettünk, hogy az a nap, 1842. április 8-a /a ré-

gi naptár szerint, G.I./ ettől kezdve és örökké szent nap lesz számunkra, és egyetlen másodpercét sem fogjuk elfelejteni halálunk napjáig."

Talán nem volt érdektelen ilyen hosszan idézni Sztaszov emlékezéséből - és vérző szívvel, de helyhiány miatt le kell mondanunk arról, hogy Szerov még lelkesebb szavaiból idemáso^lljuk valamennyit, amelyeket két órával a koncert után vetett papírra, Sztaszovhoz írt levelében -, de úgy véljük, kevesen örökítették meg ilyen érzékletesen azt a hatást, amelyet zongorajátékával Liszt gyakorolt kortársaira.

A társaság küldöttségének megilletődöttségét a kivilágított teremben csak növelte, amidőn Forrai Miklós egy kedves arcú, mosolygós férfit köszöntött. Jakov Iszakovics Milstejn professzor volt ő, aki Moszkvából a mi kedvünkért utazott ide, hogy bemutassa Liszt pétervári hangverseryeinek színhelyét. Amint erről másutt már szóltunk, a professzor írta az eddig legmegbízhatóbbnak tekinthető Liszt-monográfiát, - ennek a műnek első változatával nyerte el a művészetek doktora címet a Szovjetunió Tudományos Akadémiáján, ~~és~~ Milstejn professzort néhány hónappal leningrádi látogatásunk előtt választotta tiszteletbeli tagjává a budapesti Liszt Ferenc Társaság, a szemmel láthatóan fáradt és megtört tudós alig négy évvel látogatásunkat követően, néhány hónappal hetvenedik születésnapja után Moszkvában elhunyt.

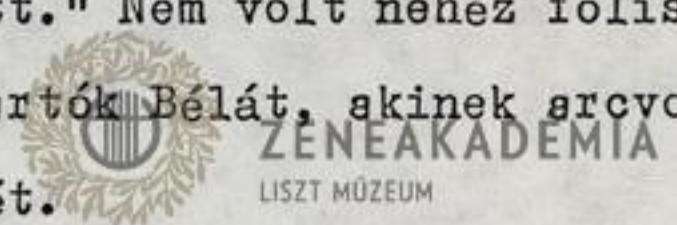
Különféle forrásokból úgy tudjuk, hogy 1842 április második felétől május 16-ig - ekkor adta búcsúhangversenyét

Liszt a már említett ~~zene~~^{zene}kedvelő gróf, M.J. Vielgorszkij, mellesleg ~~maga is~~^{egyenesen} komponista házában - legalább hat nyilvános hangversenyen szerepelt Pétervároton, és nagyon gyakran játszott a különféle nemesi házak fogadásain. Hatalmas sikerei színhelyére 1843-ban tért vissza, ám ekkor már nem övezte olyan lelkes fogadtatás, mint egy évvel korábban. Ebben valószínűleg szerepet játszott a varsói rendőrfőnök hamis jelentése Liszt állítólagos oroszellenességéről, ~~aki~~^{mint} a nemzeti függetlenségükért küzdő lengyeleket tüntette ki rokonszenvével az őket elnyomó orosz igával szemben. Arról, hogy mikor koncertezett ebben a városban, támpontot az az 1843. májusában kelt levele ~~ad~~^{nyújt}, amelyet Marie D'Agoult bárónőhöz írt. Ebben olvasható ~~egyebek között~~^{nyújt}: "Tegnap adtam egyetlen koncertemet Pétervároton." Ez a koncert május 7-én zajlott le a Nagyszínházban, majd ezt néhány másik is követte több helyütt Moszkvában és Pétervároton, amint erre ugyancsak utal a grófnéhez írt, néhány nappal később keltezett levelében: "A moszkvai közönség rendkívül jóindulatú irányomban. Nemigen sikerül majd elutaznom a hét vége előtt. Pétervároton legalább vagy tíz napot kell töltenem." ~~Írja egyebek között.~~

Aligha képzelhető, hogy a Liszt említette tíz nap zongorajáték nélkül telt volna el életében. Annyit azonban hiteles forrásból tudunk, hogy a várható kisebb érdeklődés miatt 1843-ban nem a Nemesi Gyűlésteremben, vagy más néven a Bojár Palotában ~~adta~~^{játszott} Liszt Pétervároton, hanem Engelhardtnak, Puskin barátjának jóval kisebb zenetermében. /Itt egyébként egy évvel korábban is koncertezett már./ A terem jelenleg a patinás Nyevszkij Prospekt 30 szám alatti világoszöldre festett

háromemeletes, kéterkélyes, klasszicista stílusban épült palotában található; jelenleg ez a Leningrádi Filharmónia kisterme.

Látogatásunk, mint ~~említettük~~, ~~ahogyan~~ általában, ~~így~~ most is a nyári hónapokra, ez esetben június végére esett, így hát végeért Leningrádban a koncertszezon. ~~Ellenben~~ egy plakát azt hirdette, hogy ebben a teremben október 1-én kezdődik meg a hangversenyévad, egyebek között Liszt-művel is. Amikor Milstejn professzor küldöttségünk számára befejezte magyarázatát az egykori Engelhardt-terem történetéről, megszólalt sorainkból egy halk hang: "1929-ben Bartók Béla is ebben a teremben zongorázott." Nem volt nehéz fölismerni e hang tulajdonosában ifjabb Bartók Bélát, akinek arcvonásai is tökéletesen tükrözi édesapjáét.

Pétervár történetével ismerkedett társaságunk a cár nyári palotája felé vezető utunkon. És amikor kísérőnk elmondta: e várost 1703-ban alapította Nagy Péter, utitársaink egyike hall^{ta}kan hozzáfűzi: éppen ebben az évben született Liszt dédapja, List Sebestyén is. /A család akkor még így írta a nevét./

/E füzet olvasója joggal lepődhet meg, honnan tudja ezt a dátumot valamely utitárs, amikor e sorok írójának is hosszas keresgéléssel sikerült ellenőriznie a dátumot. Nos, el kell mondani, hogy aki a Liszt nyomában címmel meghírdetett utakra vállalkoznak, nem elsősorban hivatásos muzsikusként - bár sok köztük a zenetanár, valamint a Budapesti Kórus számos tagja -, hanem olyan zenekedvelők, akik a kirándulást tanulmányi útnak tekintik, amelyre kellőképpen fülkészülnek. Egy bizal-

matlan vámos joggal meglepődhet, hogy e társaság podgyászai-
ban külhonban vásárolt holmi alig található, de annál több
a visszahozott, vagy külföldön vett utikalaúz, emléktárgy,
Liszt-biográfia./

ahaj, Petrodvorecbe érkezvén autóbusszunkkal, érthető ^{volt} ~~a vágy,~~
hogy minél előbb lássuk a tengert. Láttá ezt annak idején
Liszt Ferenc is, amidőn elutazván Pétervárról, a város elő-
kelősége külön hajót ^{és} zenekart bérelt, így ^{kívánság} ~~vévé~~ búcsút tőle.
Ez a rokonszenv nemcsak a zongoraművésznek szólt, hanem a ze-
neszerzőnek is, aki már első útján barátságot kötött több orosz
komponistával. A későbbiekben ez a hatás csak fokozódott, és
egy tanulmány szerint /László Zsigmond: Liszt Ferenc és az
orosz zene/ a magyar művész a XIX. századnak csaknem valameny-
nyi orosz zeneszerzőjére nagy hatást gyakorolt. Nem utolsó
sorban ennek tulajdonítható, hogy 1886-ban, Liszt Ferenc halá-
lakor a Fiatal Oroszország-elnevezésű művészeti csoport koszorút
küldött a bayreuthi sírra, szalagján ezzel a felirattal:

„Liszt Ferencnek - géniusz hódolóitól.”
Még ebben az évben ^(Kismart Doborján, Németország) 1977, őszén a zeneköltő születésnapja
alkalmából ismét Doborjában, a mai Raidingba látogatott el
tisztelgőinek 85 tagu küldöttsége, amely jórészt két önálló
Liszt-csoport, a Budapesti Kórus és a Liszt Ferenc Zeneművé-
szeti Főiskola csoportjából állt. Miután koszorút helyeztek
el a szülőházon, megkoszorúzták Kismartonban - Eisenstadtban -,
Joseph Haydn első hosszabb tartózkodásának és munkásságának
színhelyén ^{is} a város főterén látható egész alakos Liszt-szobrát.

Utána Bécsben, ahová szüleivel 11 éves korában került az ifjú művész, ugyancsak koszorút helyezett a társaság küldöttsége azon az emléktáblán, amely a Schottenhof belső udvarán, a Währinger Strasse, a Schotten Ring és a Graben közelében található. Farkas Zoltán reliefjén a lémet nyelvű szöveg ezt hirdeti: Ebben a házban lakott Liszt Ferenc 1869-1886 között, valahányszor Bécsben tartózkodott. Budapest Székesfőváros."

Bécs csaknem olyan központi helyet foglal el Liszt életében, mint Weimar, Párizs, Róma és mindenekelőtt Pest. Az Osztrák-Magyar Monarchia fővárosába a család 1822 tavaszán érkezett meg, és Carl Czerny, a kitűnő zongorapedagógus, valamint Antonio Salieri vette gondozásába a 11 esztendőes fiúcskát. Ekkor szerezte első nagyobb szabású művét: Diabelli, a neves zeneműkiadó arra kérte az Ausztriában és Németországban működő muzsikusok javát, számszerint 51-et, hogy szerezzenek variációt saját komponálta keringőjének dallamára. Liszt is a szerzők között volt tehát, ám első koncertjére csak később, 1822. december 1-jén került sor a bécsi városházán, Caroline Unger énekesnő és Leo Lubin hegedűművész társaságában.

Több hangversenyt adott az ifjú Liszt e szép városban, az utolsónak ebben a periódusban a híres Redoutensaal volt a helyszíne, 1823. április 13-án. A műsorban szerepelt Hummel H-moll versenyműve, valamint Moscheles Nagy variációi zongorára és zenekarra. A program végén, mint annyiszor később, Liszt vállalta, hogy fantáziát játszik szabadon föladott té-

ra. ^{koncert} E hangverseny előtt néhány nappal történt a nevezetes találkozás Beéthovennel, és ekkor esett meg a zenetörténet által oly gyakorta vitatott Weihekuss, azaz "felszentelő-csók." A leg**hitelesebb** forrás mégis Liszt ~~mag~~, aki jóval később egyik tanítványának, Ilka Horowitz-Barnaynak mesélte a történetet. Ezek szerint Czerny meghívta növendéke koncertjére Beethovent, ^{aki} ~~de~~ ^{először} ha nem ~~ohajtotta~~ a nyilvánosságot, ^{cél} ~~akkor~~ arra kérte, ~~hogy~~ hallgassa meg ^{a fiúskál} otthonában. A fölszólításnak a türelmetlen Beethoven nem tudott ellenállni, ám amikor meghallgatta a csodagyermek játékát, különösen a bátorító simogatás után annak Beethoven-interpretációját, akkor - mondotta el Liszt - Beethoven mindkét kezével megragadott, homlokon csókolt és nyájasan így szólt: "Eredj! Szerencsés csillagzat alatt születted, mert sokaknak fogsz örömet és boldogságot adni! Ennél nincs jobb, sem nemesebb."

Tizennégy hónapi tartózkodás és a Czernytől vett órák után 1823. májusában hagyja ott apjával Bécset, hogy tizenöt év elteltével keresse föl újra a Monarchia fővárosát. Ekkor két évet tölt itt, megszakításokkal 1838-ban és 1839-ben, és innen számos utat tesz újonnan megismert kedvesével, Marie-val. Ekkori sikerei bizonyítékaul álljon itt egy cikk egyetlen megjegyzése: "Liszt született magyar", - írta egy Heinrich Adami, ~~név~~-kritikus, amihez társult Ignaz Franz Castelli később keletkezett verse erről a korszakról: "egykor egy magyar fiú szaladt ki a világba."

Alan Walkernek ~~már~~ többször idézett művéből tudjuk azt

is, hogy legközelebb Liszt 1846. március 1 és április 4 között tíz hangversenyt adott, amihez a kutató hozzáfűzi: "Az ilyen látszólag egyszerű közlés... mögött elképesztően gazdag zenei tevékenység rejtőzik." Ennek bizonyítékául Walker felsorolja azoknak a ^{kompozícióinak} műveknek egy részét, amelyek Liszt akkori bécsi koncertjeinek műsorán szerepeltek. Hely^{hiány} miatt nincs módunk e ^{re}kompozíciók ismertetésére, de talán megmutatja a lényeg^{re} ~~get~~, ha megemlítjük az imént említett bécsi kritikus, Heinrich Adami összeállításából csupán a ~~játszott~~ Beethoven műveket: Holdfény-szonáta, Appassionata-szonáta, Hammerklavier-szonáta, Asz-dúr/op. 110./, A-dúr/op. 101./ szonáta, valamint a c-moll 32 variáció. Ezen kívül sokat adott elő már saját - részben eredeti - műveiből, ~~részben átírataiból~~, például a Petrarca-szonettet, valamint opera-parafrizásait és dalátíratait.

Ebben az időben ~~gyakorta~~ keresi föl Bécset, 1846. április 21 és 25 között, majd június második felében hosszabb időre. 1856. januárjában Liszt nagyszabású Mozart-ünnepségeket szervez Bécsben, a zeneszerző születésének századik évfordulója alkalmából, és ^{magasabb} hosszabb kihagyások után 1874-től kezdve minden évben tölt néhány napot e városban. Cosimának írja 1874. január 26-án Horpácsról: "Hogy lelkiismeretemet megnyugtassam, a teleket Pesten töltöm; lakásomról... fűtéssel együtt ingyen gondoskodik a közoktatásügyi minisztérium: ezenfelül csodálatos jubileummal köszöntöttek Pesten; hogyan maradhatna el nálam? Tehát jobb híján visszatértem a nyilvánosság előtt

való zongorajátékhoz egypárszor télen, az özvegyek és helyi jótékonycélok javára, és így lévén, logikusnak és illendőnek tartottam, hogy egy alkalommal Bécsben is játszam, és pedig a "Kaiser Josef-Stiftung" javára, minthogy az osztrák-magyar-monarchiának két forrása van: Bécs és Pest".

Legány Dezső monográfiájából tudjuk, hogy a közreműködésre e jótékony célú koncerten 1874. január 11-én került sor, miközben három nappal korábban megérkezett már a városba, és még négy napig tartózkodott ott, ekkor is, mint minden eddigi bécsi útján, unokatestvérénél, Liszt Eduardnál az említett Schöffenhofban. ^{est} ^{estott} ^{legközelebb} Tavasszal ismét ad egy jótékony célú hangversenyt itt, majd 1875. április első napjaiban tartózkodik Bécsben. 1876-ban ^{is} az április első néhány napján ^{ismét} található Bécsben, 1877-ben ^{is} március első fele ^{újra} ismét bécsi tartózkodással telik el. Sorozatosan hangversenyezik a Beethoven-szobor javára, majd előadják Missa chor^aalis című alkotását.

1878. tavaszának néhány napja ismét Bécsé, akár csak a következő esztendőé. Ez utóbbi azért jelentős Liszt életében, mert hosszas töprengés után elvállalja, hogy a pesti koncertet követően Bécsben is fellép a szegedi árvízkárosultak javára rendezendő hangversenyen. Előzőleg az árvíz sújtotta városban játszott, és mint Carolyne-hez írt levelében megjegyzi "Úgy látszik, még elég rendesen zongoráztam - 3 vagy 4 nap múlva Bécsben újra kezdem, hogy végleg befejezzem." Ezt a koncertet azonban nem színházban, hanem gróf Andrássy Gyula külügyminiszter bécsi szalonjában adja.

1880-ban március utolsó tíz napját tölti Bécsben, ahol vezényletével előadják a Szekszárdi misét, az Ideálokat és a Strassburgi harangokat. Másnap a Wagner-egylet Liszt-estélyén vesz részt, és a Bössendorfer termében rendezett koncerten ~~még~~ maga is játszik: Dante-szonátáját ^{hallgatja a kórus} ~~adja elő~~. Két zenekari művének előadását ^{is} meghallgatja: a Les Preludes-t Richter, a Magyar koronázási misét Hellmesberger vezényli a filharmoniai koncerteken.

1881. tavaszán ismét Bécsbe látogat, és (e városban) április 9-én tartja ^{utolsó} koncertjét, ugyancsak jótékony célra, ezúttal a közoktatásügyi miniszter szalonjában, majd meghallgatja Dante szimfóniájának Wilhelm Gericke vezényelte előadását. 1882-ben és 1883-ban ^{szinte napra} ugyanabban az időpontban, áprilisban keresi föl Bécset; 1884-es tartózkodása e tavaszi hónapban ugyanolyan rövid, mint korábban volt. Öt napig van 1885-ben is e városban, ^{végül} majd 1886. március 12 és 15 között lakik - immár utoljára - Bécsben. Innen Kölnbe, Liège-be utazik, és mintha csak szemre vételezné a számára oly kedves európai zenei centrumokat, sorra látogatja meg Párizst, Londont, többször is Weimart, hogy azután Bayreuthba ^mvégső nyugalomra leljen, és ott fejezze be áldásos életét és tevékenységét.

A következő év ^(Róma, Tivoli) júniusának második felében következett az a nyolc napos út, amely talán mind között a legfelejtetlenebb volt a résztvevők számára. Ennek az lehet az egyik oka, hogy miután Lisztet Pesten - illetve 1873-tól Budapesten - és Weimáron kívül a legtöbb emlék Rómához fűzte, és idejének

tekintélyes részét itt töltötte, a nyomaiba lépő zarándokoknak is bőségesen volt alkalmuk különféle kegyeleti helyeket fölkeresniök. Kisebb turnék és látogatások után 1861. október 21-től - ötvenedik születésnapja előestéjétől - 1886. január 21-ig, amikor végleg búcsút vesz Rómától, éppen negyed századot töltött Itália és a kereszténység központjában.

Rómába 1837-ben megkezdett első olaszországi útja végén, 1839. tavaszán érkezik Liszt Marie D'Agoulttal; az állapotos asszony javaslatára Rómában kívánták bevárni gyermekük megszületését. Alan Walker könyvének leírása szerint a via della Phrificazione 80 szám alatti házban béreltek lakást, és a fiú, Daniel 1839. május 9-én megszületett. A Mennybemenetel napja volt ez, amelyet a rómaiak hagyományosan ágyulövéssel üdvözöltek. Liszt megjegyezte, hogy fia különösen jól választotta meg a napot Rómába való bevonulásához, majd maliciózan hozzáfűzte: "Semmi sem változott, csak egy rómaival több van." Két nappal később a Pantheon közelében lévő San Luigi de' Francesi templomban keresztelték meg, és a keresztségekben a fiú ~~csaka~~, aki oly hamar, húsz évesen távozott az élők sorából, a Daniel mellé a Herrius, Franciscus, Joseph neveket kapta.

Ez a fél évig tartó római út különösen három szempontból jelentős Liszt Ferenc életében. Itt kötött egy életre szóló ismeretséget az Örök Várossal, főképpen sokoldalú festőművész barátja, Jean Auguste Dominique Ingres értő kalauzolásával. Ahogyan egyik levelében írta Liszt: "Gyakran látom Ingres-t,

nagyon kedves velem. Együtt muzsikálunk, kamarázunk, Nem is gondolja, milyen remekül hegedül. Elhatároztuk, hogy eljátsszuk az összes Mozart- és Beethoven-szonátákat" - olvasható a Massart francia hegedűművészhez 1849 márciusában írott levelében.)

(^{alapos} Róma ~~tüzetes~~ megismeréséről egyebek között ugyancsak Massarthoz írt leveléből értesülünk, benne érzékletes képet festve a városnak arról a sajátosságáról "amely a múlté; az új nem vonz." [Az első látogatás másik nevezetessége, hogy itt adja élete első önálló nyilvános szólóestjét. Ez a zongoraművészet történetében is az első olyan koncert - jegyzi meg Milstejn -, amely közreműködők nélkül zajlik le a nyilvánosság előtt. Az 1839. júniusában² Christina Belgiojoso olasz író-nőnek, Liszt barátjának úgynevezett párizsi palotájában megrendezett, zenetörténeti jelentőségű hangversenyről tréfásan írja édesanyjának: "Micsoda ellentéte lehetett annak az unalmas >"zenei monológoknak" /solilogues musicaux"/... amellyel a rómaiakat boldogítom, s amelyet muzsikuss vakmerőséggel képes leszek Párizsban is bevezetni. - Képzelve csak, miután hasztalan erőlködtem, hogy értelmes műsort állítsak össze, XIV. Lejosnak képzelve magam, hetykén odavágtam a közönségnek: a koncert én vagyok !" Levelében közölte műsorát is, amely a következő számokból állt" 1. "Tell Vilmos nyitánya, előadja L. úr. 2. Emlékezés a Puritánokra. Fantázia, szerezte és előadja ugyanaz a fentemlített. 3. Etüdök és töredékek, ugyanattól, ugyanúgy. 4. Rögtönzés dallamokra - ismét csak

ugyanígytől."

Az első római tartózkodás idején jelentős Liszt-művek születtek: itt fejezte be töblek között a három Petrarca-szonettet, sok Schubert-dal zongora-átírata - föltehetően a Téli utazás-ciklusáé, és itt készült, ekkor fogalmazódtak meg benne az olyan jelentékeny alkotások tervei, mint a Faust- és a Dante-szimfoniáé. Róma harmadik jelentősége Liszt életében, hogy föltehetően Gollicin herceg házában ismerkedett meg Mihail Jurjevics Viégorszkij gróffal; a műkedvelő zeneszerzőről már Liszt pétervári látogatásával kapcsolatban szólunk. Ismeretsége az orosz gróffal alapozta meg azután egész élete végéig tartó szoros kapcsolatát az orosz zeneművészekkel.

Ötvenedik születésnapja előestéjén, 1861. október 21-én költözött be a Via Sistina 113 szám alatti házban bérelt lakásba; míg jövődöbelijének ^{remélt} kedvese az illemnek eleget téve nem ott, hanem ^aViádel Babuion lakott. Innen indultak volna hajnalban a templomba, hogy házasságot kössenek, ám a frigy Sayn Wittgenstein Carolyne hercegné rokonsinak intrikája miatt meghiúsult; a pápa ^{által}küldött egyházi személyiség közölte, hogy a pápa nem adta áldását e házassághoz.

A lélekben csalódott Liszt a Monte Marion lévő Madonna del Rosario kolostorba költözött, ahol 1863 júniusától 1866 márciusáig lakott, amikor a római Galleria Danteszában előadták a már korábban Drezdában bemutatott Dante-szimfoniát. Ebben a kolostorban kereste föl 1863. július 11-én IX. Pius pápa, ^{és}Ez időben történt, hogy közeli barátja, Hohenloh érsek tonzurára bocsájtotta. Az 1865 áprilisában bekövetkezett egyházi aktust követően 1865 "július 30-án" Fényesség és Fő-

tisztelendő Hohenlohe antiochiai érsek úr Tivoliban, magán-
kápolnájában ... a pünkösdi utáni 8. vasárnapon a győri/sic!/
származású Liszt Ferencnek engedéllyel feladta a 4 kisebb
rendet, és a római papságba iktatta, megtartva a megtartan-
dókat." /Ezeket a dokumentumokat Hamburger Klára, ~~1978-ban~~
Liszt-kutató fedezte föl római tanulmányútja során, és tette
közzé a Magyar Zene című folyóirat 1978-as évfolyamának el-
ső számában./

Pappá szentelése sok szóbeszédre, pletykára adott al-
kalmat, ami egyébként Liszt egész életét ^{is} végigkísérte. Né-
melyek szerint Carolyne szervezte meg ~~az egyháznál~~; a Vati-
kán azért ~~vegye~~ ^{korlátozta} rá Lisztet erre a lépésére; nehogy kiszámít-
hatatlan kedvese valaki mást, ~~netán~~ egy ifjú lányt vegyen fe-
leségül. Mások tudni vélték, hogy a zeneszerzőnek ... egyház-
zenei vezetői ambíciói voltak. ^{Leveleiben} Az egykori barát, Carl Tausig
~~leveleiben~~ gúnyosan kérdezte Corneliustól, a zeneszerzőtől:
"Mit szólsz a zongorázó abbéhoz? Nem találod mindezt egészen
különösnek?". ^{És} Másik irónikus megjegyzése szerint a ceremónia
"egy mondén világfi metamorfózis udvaronc abbévá".

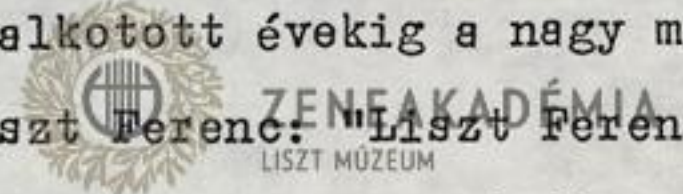
Pappá szentelésének célját maga Liszt - aki egyébként
az egyházi méltóság elnyerése után sem mondott le ~~sem~~ a tár-
saságról, ~~sem~~ ^{és} a szép hölgyek hódolatáról - így határozta meg,
nem sokkal halála előtt egyik utolsó tanítványának, August
Göllerichnek: "Amikor a papi renjbe léptem, a vágyam sohasem
az volt, hogy itt előbbre jussak, hanem csak az, hogy nyu-
godtan komponálhassak tovább." Hogy célját sikerült megva-

lósítani, azt misem bizonyítja jobban, mint legmonumentálisabb művének, a Krisztus című oratóriumnak elkészülte a Monte Marión. Ezt az alkotását a győri születésű német dirigens, Richter János 1873 novemberében a budapesti Vigadóban adta elő, a zeneszerző jelenlétében ^{saját} 50 éves művészi jubileuma alkalmából, ~~hatalmas sikerrel~~. Föltehetően ^{Rómában} ~~itt~~ készült, de mindenképpen itt fejeződött be a Missa Choralis komponálása is.

A Madonna del Rosario-kolostorból 1866-ban egy régi ferencesrendi kolostorba, a Constantinus Maxentius-bazilika és a Titus-diadalív között található épületbe költözött Liszt, vélhetően a zavartalanabb munkálkodás érdekében. És valóban: számos műve ebben a kolostorban született, a feltételezések szerint a Magyar Koronázási mise, a Requiem, sok egyéb, korusra és orgonára írt ~~műve~~. Liszt újabb lakása ezután a Via dei Greci 43. szám alatt volt, itt négy éven át élt és alkotott 1873-tól kezdve, ~~a művész~~. Keze alól olyan remekművek kerültek ki ez idő tájt, mint a Karácsonyfa-zongoraciklus és a Szent Cecíliai legenda. E ház közelében található a híres Accademia de Santa Cecilia, amelynek hangversenytermét 1881-ben Liszt tiszteletére kezdték meg építeni. Ez a nevezetes Akadémia a XX. században ^{több} ~~sok~~ magyar zeneszerző, ^{közülük} ~~közülük~~ Farkas Ferenc számára biztosította a tanulás és a továbbképzés lehetőségét.

Az eddig felsorolt helyeket, házakat - ahol erre mód nyílt - a társaság 42 tagja rendre fölkereste, ám ezután következett a zarándoklat egyik legfőbb úticélja, a Tivoliban lévő Villa d'Este megtekintése. Ebben a villában látogatta

meg - pontosabban viszontlátogatta - Liszt 1864 nyarán Hohenlohe érseket, hogy azután 1868-tól kezdve szinte minden év telén itt leljen pihenésre és megnyugvásra. Arról, hogy zeneszerzés szempontjából mit jelentett Liszt Ferencnek ez a gyönyörű táj, elegendő, ha a Harmadik év ciklusából a Villa d'Este ciprus-sáínál és a Villa d'Este szökőkútjai című zongoraműveire utalunk, amelyek 1877-ben keletkeztek.

Emléktábla leleplezésével kezdődött meg az ünnepség az egykori kardinális trónterem bejáratánál, a múzeumnak berendezett ~~patinás~~ villa udvarának falánál. A márványtábla - bal oldalán a zeneköltő képmásával - olasz nyelven azt hirdeti, hogy "itt élt és alkotott évekig a nagy magyar zeneszerző és zongoraművész, Liszt Ferenc." Liszt Ferenc Társaság - Budapest, 1978." /Qui visse e lavoro per anni il grande compositore e pianista ungherese, Ferenc Liszt./ Hazánk római nagykövetének jelenlétében Rinaldo Andreoli polgármester mondott beszédet, majd dr. Kiss Kálmán, társaságunk társelnöke szólt a nagy számban összegyűlt közönséghez. Magyarul és olaszul elmondott beszédében Horatiust idézte: "Rómában Tibur, Tiburban Róma a vágyam." A horatiusi gondolatsort így fűzte tovább: Tibur/Tiberis, Tevere - Tivoli - Villa d'Este. "Folyamatosság a történelemben, folyamatosság a kultúrában, folyamatosság a magyar-olasz kapcsolatokban. Hiszen feledhetjük-e, hogy évszázadokkal Liszt előtt az egyik legnagyobb magyar költő, János Pannonius versekkel ünnepelte annak a családnak a tagjait - Leonello d'Estét és Borso d'Estét -, amelyek leszármazottjai majd e

villát fölépítették." Beszédét így fejezte be: "Csobogjanak tovább a Villa d'Este szökőkútjai, susogjanak tovább a Villa d'Este ^{apertai} szökőkútjai, és álljon itt ez az emléktábla, amely azt hirdeti: 1978 nyarán itt járt a Magyar Liszt Ferenc Társaság küldöttsége, hogy lerója kegyeletét a Mester emléke előtt."

Otto Bremer, az Európai Liszt-centrum elnöke, a magyar társaság tiszteletbeli tagja szólt ezután az egybegyültekhez; a szónoknak Forrai Miklós a Liszt-kultusz érdekében kifejtett munkásságáért Liszt kezének bronzban megörökített mását nyújtotta át, Végül Eliano Condici, a Villa d'Este igazgatója hangversenyre hívta meg az egybegyülteket a palota zenetermébe.

Abban az évben Livornóban Liszt-versenyt rendeztek a fiatal olasz pianisták számára. A három díjnyertes játszott ezúttal is Liszt-műveket, köztük természetesen a helyhez kötődő kompozíciókat. Besötétedett már, amidőn a két nevezetes alkotás megszólalt.

A nagy meleg miatt a villa kertjére nyíló erkélyajtókat ki kell ^unyitni. Leírhatatlanul megkapó élmény, amidőn Maurizio Zana kezei alatt - aki két évvel korábban nyerte el a Cziffra György nevét viselő verseny második díját, ~~miután~~ az első díjat nem adták ki - elhangzanak a művek. Szinte ezzel egyidőben megindul a kerti szökőkutak csobogása, és susogni kezd a sok-sok ciprus a Villa d'Este gyönyörűen rendezett parkjában, lugasaiban...

(Antergon)

Az 1978-as év eseményei közé tartozik, hogy októberben a társaság 84 tagja egynapos kirándulást tett a ~~szele~~ Duna men-

ti ^{ne?} városba, Esztergomba. Ez a város fontos, de egyben meglehetősen viszontagságos időszakot jelöl meg Liszt életében. Amint már utaltunk rá, a zeneszerzőt régóta foglalkoztatta a véleménye szerint siralmas állapotba jutott egyházzene megreformálása, és ennek érdekében hívó katolikus létére tenni is akart. A legjobbkor jött, hogy barátja, Augusz Antal közvetítése ^{vel} útján Scitovszky hercegprímás ünnepi mise komponálására kérte föl az új esztergomi székesegyház fölavatásáért ^{elkészítésével}.

1855 júniusában a biboroshoz írt levelében Liszt megköszönte a megbízatást, de egyben hírt adott arról is, hogy némelyek meg akarják akadályozni a mű bemutatását. E mögött - írja Liszt-kalauz című munkájában Hamburger Klára - az addig jóbarátnak vélt Festetics Leó gróf aknamunkája rejlett, amelyhez a hercegprímás akaratlanul is azzal járult hozzá, hogy közölte Liszttel: a felszentelés hosszadalmassága csak igen rövid zenei anyagra ad lehetőséget. Más vádak már az elkészült mű ismeretében érték a zeneszerzőt - Scitovszky ugyanis még a mise ismerete nélkül mondott véleményt annak időtartamáról -, mondván, hogy az előadhatatlanul nehéz, túlságosan világias, stb.

Liszt e vádakra reagálva keserűen írta 1856 júliusában, az ~~öt hónap alatt~~ írt mű elkészülte után a hercegprímásnak: "Az a hír, hogy az Eminenciád kegyes megbízásából az esztergomi dóm felszentelésére írott misét nem adják elő, számomra épp oly meglepő volt, mint emilyen szomorú. Függetlenül attól, hogy ilyen módon megfosztanak a megtámsztelő feladattól,

ezzel a magatartással engem a nyilvánosság előtt rendkívül érzékenyen érintő, művészi célkitűzéseim^{met} és eredményeimet illető bírálat é^t, úgy hiszem érdemtelenül."

Már-már úgy tűnt, hogy Liszt műve helyett egy helybeli szerző alkalmi kompozíciójával ^{inál meg} ~~szentelik~~ fel az új bazilikát; de Auguszt, a jóbarát segítségével végülis Liszt művével ^{hangzolt el} ~~szen-~~ ^{fölszentelésékor} ~~telték föl~~ a templom~~ot~~ 1856 augusztus 31-én. Előzőleg a pesti Nemzeti Múzeum dísztermében [tartottak] a műből főpróbákat, amelynek ^{el} rendkívül kedvező fogadtatásáról a pesti sajtó részletesen beszámolt. / Ez a díszterem egyébként ^{is} ~~mások~~ mellett arról is nevezetes, hogy itt tartotta első előadásait az 1853-ban megalakult Filharmoniai Társaság zenekara Erkel Ferenc irányításával. /

ZENEAKADÉMIA

A négy szólóra, négy szólamú vegyeskarra és zenekarra írt művet a bazilika fölszentelésékor Liszt vezényelte, és a nagybőgő szólamot a ^{kompánist} ~~zeneszerző~~ iránti tiszteletből magyar szerzőtársa, Mosonyi Mihály játszotta. Hogy Liszt e gesztust nem felejtette el, arról még szó esik egyebek között azon a szekszárdi rögtönzött koncerten, amelyen Mosonyi egyik művének előadásával halálos beteg barátjának küld távoli üzenetet Liszt.

Szólunk még arról, hogy tíz év múlva a párizsi St. Eustache-templomban látványosan megbukik, és csak újabb húsz év elteltével fogadja elismeréssel - végső elégtételként - Liszt egyházi kompozícióját a francia közönség.

Esztergomot ~~több~~ későbbi ^{csalómár} ~~alkalommal~~ is fölkeresi Liszt, 1875 márciusában az őt meglátogató Wagner és Cosima ~~lány~~ ^{lány} elé

utazik, és együtt mennek el Liszt pesti lakására. Esztergom iránti szeretetére utal az a későbbi gesztusa is, hogy 1877-ben végrendeletét Liszt az esztergomi káptalannál kívánja megőriztetni. Még két útjáról emlékezik meg második Liszt kötetében Legány. Dezső: 1884 márciusában Simor János biboros esztergomi érseket keresi föl. A vasutállomásról az érsek fogata viszi a prímási palotába, ahol ^a délután, misehallgatás után, ~~vízivárosi templomban nyíló oratóriumban,~~ majd a bazilika meglátogatását követően, megtekinti a prímási palota múkincseit, képtárát és könyvtárát. Erről így számol be még aznap este Carolyne-nak: "Simor biboros művészeti ügyekben elődjénél jobban el van látva tanácsokkal, amiket építészének, Lippertnek köszönhet. Lippert építette és osztotta be nagyon szerencsésen a hercegprímás új palotáját... impozáns nyolc oszloppal, melyek magasabbak és masszívabbak a Parthenon oszlopainál."

Másnap délután látogat Lipper kalauzolásával a hercegprímás egyik rokonához, Rapcsák Imre uradalmi főorvoshoz, akinek felesége szépen zongorázik, és kivívja a gáláns Liszt elismerését is. A művész lelkesültségében nem tudja megtagadni önmagát, és vendéglátó háziasszonya játékanak viszonzásául Chopin Chant polonais-eiből ad elő, akárcsak Rapcsákné, aki ugyancsak Chopin-művel érte el Liszt elismerését.

Ez a látogatás pontosan egy évvel később, a halála előtti esztendőben megismétlődik Esztergomban. Ekkor is Simor érseket keresi föl palotájában, ahol Liszt szállást is kap. Meg-

zongoraművészként a nyilvánosság előtt: a párizsi olasz operaházban adott koncertje nagy sikert aratott. Erről egyik levelében az édesapa nem kevés büszkeséggel így számolt be:

"Az est fiam társadalmi diadala volt, amint megjelent, óriási taps fogadta. A közönség minden futam után hevesen ünnepelte; minden szám után kétszer-háromszor visszatapsolták. A zenekar tagjai irgalmatlanul ütötték vonójukkal a nagybőgők, csellók, brácsák és hegedűk hátát, a fúvósok együtt lelkesedtek velük. Leírhatatlan volt."

Párizsba legközelebb összetört szívvel és lélekkel érkezett meg Liszt: 1827 nyarán meghalt édesapja. Ám ez az a kor, amikor oly szenvedélyes szerelemre lobban ifjú szíve Carolyné Saint-Cricq iránt. Ez a gyengéd és titkolt szenvedély, amely szinte egész életén végigkísérte Lisztet, mint tudjuk, megaláztatással ért véget. A francia belügyminiszter Carolyné édesapja durván kiutasította házából lányának fiatal zongoratanárát. (Anélkül, hogy részletesen szólnánk Liszt párizsi tartózkodásának sok fontos állomásairól, nem hagyhatjuk említés nélkül a rue de Mail 10. számú házat, amelyben Liszt) ^{1830-1831-ből} első párizsi tartózkodásától szinte élete végéig oly sűrűn vendégeskedett. Ez Erardnak, a neves zongoragyárosnak a háza volt; az egyik Erard-Alexandre készítette pianinoharmonium jelenleg a budapesti Liszt Ferenc Emlékmúzeum tulajdonában van. Ezen a hangszeren szólaltatta meg Jandó Jenő a Hungaroton egyik lemezén a Karácsonyfa-ciklus egyik darabját, az Adeste fideles /"Jöjjetek hívek"/ című kompozíciót.

Erhard egykori házában falán emléktábla ^{előtt} áll, amely
Vörösmarty Mihály híres ódájának ^{ma} ebben-füzetben is idézett
két sorával együtt azt hirdeti, hogy ebben a házban időzött
öt évtizednél hosszabb időn át a művész. A társaság útja in-
nen a nevezetes párizsi templomba, a St. ~~Justache~~ ^{Juste}-ba veze-
tett, ahol az Esztergomi mise hangjai csendültek föl 1866-ban,
pontosan tíz évvel a magyarországi bemutató után. Párizs kö-
zönsége azonban nem fogadta kedvezően az Esztergomi misét.
1886 májusában, nem sokkal Bayreuthba utazása és halála előtt
még megérhette Liszt azt az örömet, hogy ugyanebben a gyönyö-
rű templomban ^{ma} sikere volt oratóriumának.

Párizs a későbbiekben sem vált hűtlenné a nagy kompo-
nista emlékéhez, aki a szakirodalom is sokszor és oly szíve-
sen tekintett franciának. 1962. április 5-i ülésén Párizs vá-
ros tanácsa úgy döntött, hogy a rue Lafayette, a páli Szent
Vince-bazilika előtti tere Liszt Ferencről nevezik el. E
téren a Société Generale székházának homlokzatára került a
második párizsi Liszt-emléktábla, a márvány oszlopra helye-
zett bronz arcmás, Riccardo Bremer szobrász reliefje. Az
Európai Liszt Centrum ajándékként született emléktábla, a-
melyet a magyar társaság látogatása alkalmából avattak föl,
magyar nyelven ^{olvasható} ezt ~~hirdeti~~ ^{hirdeti}: "Hódolat Liszt Ferencnek, a ma-
gyar zeneszerzőnek és zongoraművésznek, aki ebben a városne-
gyedben lakott."

(Drezda, Leipzig, Berlin)

1980 júniusában a társaság csaknem nyolcvan tagú kül-
döttsége ismét a Német Demokratikus Köztársaság néhány olyan

városát kereste föl, amelyek Liszt emlékét őrzik. Liszt weimari éveiről - ha a terjedelem adta korlátok miatt röviden is - szóltunk már, most a látogatás alkalmából három másik nevezetes német városról, Drezdáról, Lipcséről és Erfurtról emlékezünk meg. ^{mint}Prágából jövet 1840 márciusában Drezdában kezdte meg német koncertturnéját. A drezdai koncertre odaütött Schumann is, aki a hangverseny után ezt írta: "A közönség nagy ünnepléssel fogadta, majd játszani kezdett. Régebben is hallottam már, de a művész másként játszik a közönségnek, mint néhány hallgatónak. Emellett Liszt maga is megváltozott... Így lenyűgözni, felemelni, magával ragadni a közönséget, Paganini kivételével egyetlen művész sem tudja." Levelét a német zeneszerző és zongoravirtuóz így folytatja: "Mindennél nehezebb Liszt művészetének lényegét megragadni. Művészete már nem pusztán ilyen vagy olyan stílusú zongorajáték, hanem egy ragyogó egyéniség megnyilvánulása, akinek a hatalom és a diadal kivívására a sors a művészet békés eszközeit adta, nem pedig halált hozó fegyvereket. A múlt és a jelen sok híres művészt állíthatnók Liszt mellé, de energia és bátorság dolgában valamennyi elmaradna mögötte."

Schumannal együtt utazik Liszt e sikeres est után Lipcsébe, és itt éri életének első, és föltehetően egyetlen ^{nagy} művészi kudarca. /Zeneszerzőként ugyanis a művek előadásának meggyújtásával, vagy kedvezőtlen fogadtatásával olykor szembe kellett néznie./ Az itteni két koncert egyikén, ^KKendelssohn, Hiller és Schumann részvétele mellett játszik, és ekkor adja

elő először Schumann Karneválját. A sikertelenség magyarázataként jegyzi meg Milstejn professzor említett Liszt-monográfiájának jegyzeteiben, hogy Liszt lipcsei koncertjeit föltehetően ~~rpsszul~~ szervezték meg. Például az indokolatlanul magas helyárrakkal, amelyeket Liszt húsz éves növendéke és akkoriban titkára, Hermann Cohen állapított meg elriasztották és nyilván a művész ellen hangolták a lipcsei közönséget. Az ellenséges hangulat előidézésében ^{felkelésen} ~~minden~~ bizomnyal jelentős szerepet játszott Clara Schumann édesapja, Friedrich Wieck is, aki ^{felkelésen} ~~föltehetően~~ irigységből, mohó kapzsisággal vádolta meg Lisztet, jóllehet a helyárrakat nyilván nem a művész szabta meg.

Erfurtba Weimarból utazott Liszt Ferenc 1878 május 22-én, és e hónap 26-ig ^{maradt itt} ~~tartózkodott a német városban~~. Tartózkodásának egyik célja ~~a részvétel volt az Allgemeiner Deutsche Musik-~~ ^{ZENEAKADEMIA} ~~verien zenei ünnepségein. Személyesen vezényelte Hungaria cí-~~ ^{LISZT MŰVEI} ~~mű szimfónikus költeményét, és meghallgatta 13. zsoltárának,~~ valamint a Két epizód Lenau Faustjából és a Magyar fantázia című műveinek előadását. Itteni tartózkodásától több ismerettel nem rendelkezünk; biográfusai e néhány nap krónikájával adósunk maradtak.

1981 júliusának végén Londont kereste föl a társaság 53 tagú delegációja. Angliai tartózkodásáról Legány Dezső ^{In} Liszt Albionban című előadásából sokat megtudhatunk; a kitűnő zenetudós nem utolsósorban ez út előkészítéseként írta meg számunkra ezt a dolgozatát. A Liszt Kiskönyvtár második füzetében olvasható tanulmányból kitetszik, hogy a művész ösz-

szesen 17 és fél hónapot töltött Angliában. Ez nyolc utat jelent, amelyek közül az első alkalommal édesapjával együtt ke-
reste föl (13 esztendős korában, 1824-ben) Albiont.

Alan Walker ~~már idézett~~ műve szerint apa és fia Párizs-
ból Angliába tartva életében először szelte át a csatornát,
és május elején érkezett meg Londonba. Velük volt Pierre Erard,
az ismert zongoragyáros, a fiatal művész barátja. Jóllehet
más források szerint Erard ekkor már Angliában volt, ami azért
is elképzelhető, mert személyesen szállította át Liszt számára
a zongorát, amihez ~~szert~~ időre volt szükség. Legány Dezső sze-
rint, ~~aki~~ megfelelő forrásokra hivatkozva, ^{az angol sajtó} a brit sajtó elő-
ször 1824 januárjában tesz említést a művésről, ezt írván a
Times-ban, hogy Párizsban él egy zseniális fiatalember, vala-
milyen Liszt nevezetű, aki ~~valamilyen~~ egzotikus országban,
föltehetően Magyarországon született, és nagyon tehetséges.

Az első angliai közlés dátumát Alan Walker ^{arouban} 1824 július
7-re teszi; ekkor a Morning Post röviden hírt adott arról,
hogy egy félig-meddig zártkörű estélyen két nappal korábban a
Királyi Muzsikus Társaság égisze alatt mutatkozott ^{be} Liszt az
Argyll Rooms-ban; az Oxford Street és az Argyll Street sarkán
állt épület Alan Walker szerint leégett 1830-ban. Ugyanakkor
Legány Dezső ^{hiszen} azt írja, hogy a hangversenyterem, amely Liszték
első tartózkodási helyének, a Great Marlborough Street 18 szám
alatti háznak a közelében található, ma is föllelhető. Minden-
esetre csaknem 160 évvel Liszt első angliai turnéja után nekünk
nem volt szerencsénk fölfedezni az épületet. De folytassuk a

a királyi családot. Amelynek társaságában megjelent herceg Esterházy Pál is, a korábban Haydnt kastélyaikban foglalkoztató Eszterházy hercegek sarja, Liszt Ádám egykori munkaadójának fia, aki abban az időben osztrák nagykövetségként Londonban teljesített szolgálatot.

Pontosan egy év múlva, 1825 júniusában kereste föl apja kíséretében az ifjú művész ^{ismét} Londont. Első koncertje előtt ^{újra} ismét a király előtt játszott, ezúttal a windsori kastélyban, majd az uralkodó személyes kíváncságára ^{megint} ~~újra~~ szerepelt a Drury Lane Theatre-ben. A fiatal muzsikust, aki már ekkor - amint erről ~~korábban~~, az időrendet ugyan megbontva, de társaságunk útjait híven nyomon követve római tartózkodásával kapcsolatban már szoltunk róla - nagy érdeklődést mutatott a társzművészetek, az irodalom mellett az ^{LISZT} építőművészet iránt; ^{egy hat} fölkereste a nagy londoni tűzvész után a XVII. században Sir Christopher Wren tervezte Szent Pál székesegyházat. ^{gar} A templom híres fiúkórusa vonzotta elsősorban oda, ~~jóllehet, mint említettük,~~ az építészet iránt már fiatal korában is nagy érdeklődést mutatott, az az énekkar, amelyet annakidején Haydn, majd jóval később Mendelssohn is megcsodált.

Nem tartozik szorosan történetünkhöz, de nem szívesen hagynók említés nélkül, hogy a fiukórus hangját egy előre meg nem tervezett esemény folytán a magyar küldöttség is megcsodálhatta. Azokban a hetekben egész Anglia és főképpen London lázban égett, mert a trónörökösök közeli házasságkötése foglalkoztatta a közvéleményt. Tekintettel arra, hogy a frigy

néhány nappal később a Szent Pál székesegyházban köttetett meg, a híres fiúkórus már javában próbált, aminek mi is csöndes és hálás fültanui lehettünk. Ez volt az a ritka pillanat, amikor a szó szoros értelmében úgy éreztük, hogy most valóban Liszt nyomdokait követjük.

1827 júniusában ismét Londonban szerepelt Liszt; a filharmonikusokkal adott koncertjén Ignaz Moscheles, a neves zongoraművész naplójegyzetének tanúsága szerint Hummel egyik - valószínűleg az a-moll hangnemű versenyműve szólalt meg, ^{az azt követő} nagy siker mellett. Ez az út egy depressziós hangulat és ki-
józanodási folyamat szempontjából is jelentős Liszt életében. Némely csodagyermek ^{ismeretes} érthető magatartása szerint ő is úgy érezte, hogy elege van már a magamutogatásból és ideje volna - 16 évesen! - visszavonulnia. Apja egy orvos segítségével ki-
gyógyította ugyan ebből a letargiájából, és bár az édesapa rövidesen elhunyt, Lisztet egy még vele töltött kisebb szün-
idő visszatérítette a művészi pályához.

Hosszabb szünet után 1840-ben érkezett meg ismét Londonba, ahol májusban és júniusban koncertezett. ~~az~~ első hangversenyének színhelye a Hannover Square Rooms volt. Itt május 8-án egy nemrégiben szerzett művét, a Bellini Puritánok című operájának témáira komponált Reminiscenciáját adta elő, majd egy fantáziát Donizetti Lammermoori Luciájára - ez a fantázia később is gyakorta szerepel majd koncertjeinek műsorán -, a továbbiakban a Rákóczi-induló Liszt készítette és ugyancsak ^{szűn} gyakorta fölcsendülő átiratát, valamint a Grand

Galop Chromatique-ot. ^{játszma} Két nappal korábban érkezik Londonba és erről ^{ismer} ~~mégis~~ tudatja kedvesét, Marie d'Agoult grófnőt. Ugyancsak beszámol első koncertjéről: "Ma este igen nagy sikerem volt. Sanki nem aratott még ekkora sikert Paganini óta." A közönség lelkes fogadtatásával ellentétben a levélben jelzett május 11-i, majd június 8-i és 11-i koncertek^{ről} ~~ek~~, amelyeket a londoni Filharmonikusokkal adott - közben levelében említést tesz június 5-i szólóestjéről^{is} -, a sajtó véleménye nem volt ilyen kedvező. Alan Walker közlése szerint, aki egyébként a Legány Dezsőnél szereplő koncertek időpontját 1840 május 11 mellett június 8-ra és 14-re teszi, a Musical World névtelen tudósítója "képtelen volt az őszinte érzésnek egy atomját is felfedezni" Liszt játékában, akinél "az elegánsból csúnya lesz." A Musical Journal a hangversenyturné kudarcának okát viktoriánus erkölcsökkel magyarázza. Az angolok - írja júniusi számában a folyóirat - "oly rüdeg szigorúsággal ítélték meg a zongoraművészt és Madame d'Agoult-lal fenntartott szabálytalan kapcsolát", hogy turnéja azért fulladt kudarcba. Arra, hogy ez valójában szervezett hadjárat volt a puritán erkölcsök és Liszt "kalandor"-nak ítélt játéka ellen, jó bizonyíték az egyik londoni folyóirat alábbi néhány sora: "A város zenerajongói majd megbolondulnak Mr. Lisztért, a zongorajátékosért, vagy inkább a zongora zsarnokáért; nincs benne irgalom: akár a börtönőr, csörgeti kulcsait, s a népek kisbálnak, visítoznak és beleborzonganak a bámulatba és csodálatba, míg csinálja."

Úgy látszik, hogy az angol királyi udvar nem óhajtott

tudomást venni az intrikáról, vagy túltette magát "vadházasságán" a grófnéval. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy 1840. május 25-én estére - a sors iróniája, hogy egy nappal a John Bull imént idézett cikkének megjelenése után - meghírást kap Buckingham Palotába. Itt éppen az előtt a Viktoria királynő előtt játszik, akinek hosszú, a XIX. század második felét átívelő uralkodása miatt ezt az időt ^Viktoriánus korszaknak szokás emlegetni. Nos, a királynő a palotában férjével, Albert egykori Szász-Koburg herceggel, valamint édesanyjával együtt hallgatja. Aki egyébként még élénken emlékszik arra, hogy 14 évvel korábban hallotta már Lisztet zongorázni.

Mitsem törődve az angol társadalom konvencióival, Liszt Marie-t Angliába invitálja, aki június 16-án meg is érkezik a Britannica gőzös fedélzetén. Résztvesz kedvesének szólóestjén, amelyen Beethoven VI., Pastorale szimfóniájából a Scherzo és a Finálé, két Schubert-dal, a Szerenád és az Ave Maria átirata, a Hexameron, a Tarantella, ~~amelyet "nápolyi"-nak hirdet a plakát,~~ valamint ismét a Grand Galop Chromatique szerepel. Ott van a grófné a filharmonikusok júniusi koncertjén is, majd egy rövidebb német turné után Liszttel 1840 augusztus 18-án érkezik vissza Londonba, hogy megkezdődjék légvonalban körülbelül 1200, de az akkori útviszonyok miatt legalább 2000 kilométert átívelő ^{angol} angliai turnéja, amelynek első állomása a megérkezését követő napon a fővárostól körülbelül száz kilométerre fekvő Chisester volt.

Egy év múlva tért vissza Londonba, ahol májusban két

koncertet adott. Az elsőn Beethoven Kreutzer-szonátáját szó-
laltatja meg, Ole Bull norvég hegedűművész társaságában. A má-
sodiknak, amelynek műsorán Händel, Rossini és Beethoven művei,
illetve azok átiratai szerepeltek, a második világháborúban
elpusztult Willis's Rooms adott otthont, ^a St. James Jame's
Street 55. szám alatt. Ez utóbbi koncertről, amelyen Beethoven
egyik szonátája hangzott el, azúttal is Ole Bull társaságában,
Schindler, Beethoven legodaadóbb híve és hagyományainak legkö-
vetkezetesebb ápolója memoárjaiban azt jegyezte föl, hogy "Franz
Liszt többel járult hozzá Beethoven muzsikájának helyes megérté-
séhez, mint bárki a jelenkori hangszeres előadóművészek közül."

Különböző okok miatt sok csalódás éri Lisztet London-
ban - kellemetlen közérzetéhez nem utolsósorban járul hozzá az,
hogy kocsija felborul, a művész pedig egyebek között bal könyö-
kén és csuklóján súlyos zúzódásokat szenved, és ilyen fájdá-
lom közepette kell szólókoncertet adnia előkelő angol arisztok-
rata közönség előtt -, de és ekkor elhatározza, hogy Angliá-
val végleg szakít.

1886 áprilisban ^{a pariban mégis} ~~tér~~ vissza Londonba, ahol április 3 és
7 között, valamint április 3 és 20 között

Ekkor ~~azonban~~ olyan hatalmas ünneplésben van része már a
hosszú ideje nem zongorázó művésznak, amellyel Anglia kárpó-
tolni kívánja ~~és talán tudja is~~ - a negy^uödöt évvel ezelőtt súlyo-
san megbántott zongoristát. Ez ^t azonban kevéssé képes kárpót-
^{ellenértéke} ~~ni~~ Liszt elhatalmasodó betegsége, egy weimari balesete, súlyos
vízkórja [és mind jobban növekvő] a szemén képződött hályogja

miatt.

(Prága, opera, koncert)

1982 júliusában öt ~~napot~~ Csehszlovákiában és Lengyelország városában töltött a Liszt Ferenc Társaság 41 tagu csoportja. Ennek az útnak a középpontjában Prága állt, ahol tíz alkalommal vendégszerepelt a művész. Először 1856. szeptember 29-én vezényelte Prága egyik legszebb templomában, ^a ma is sok látogatót vonzó Szent Vitus székesegyházban az Esztergomi misét, amelynek bemutatója - amint a társaság esztergomi kirándulásáról szólva megemlékezünk már - augusztus 31-én volt e szép Dunamenti városban, Liszt vezényletével. A hatalmas gótikus ívek alatt a kitűnő akusztikájú templomban a prágai közönség nagy rokonszenvvel fogadta a misét.

Legközelebb 1857 szeptemberében ismét fölkeresi Prágát, majd 1859 januárjában Hans von Bülow, Liszt veje több Liszt-művet vezényel Berlinben és Prágában. Sajnos, a ránk maradt följegyzések nem említik meg, hogy mely művek voltak ezek, amelyeknek előadásán föltételezhetően a szerző is részt vett.

Töredelmesen meg kell vallani, hogy ismereteink Liszt prágai tartózkodásáról meglehetősen hézagosak. Az bizonyos, hogy az Óváros egyik hangulatos kis terén, az Uhelny út 10-11 szám alatt /Platyz/ ma is áll az a sarokház, amelynek termében, ^a Platteis Saalban 1840 és 1846 között több koncertet adott Liszt. Az épület falán az 1961-ben Hans Wichterlová készíttette ^{szép} szerepvonalú Liszt-fej látható, amelynek felírata ezt hirdeti: "F. Liszt, v letech 1840-1846 znel tento dum jeno hrou",

azaz F. Liszt, az 1840-1846-os években eház az ő játékától
zengett. Ez időszakáról mindössze két alkalommal tesz említést. ^{először} Károly Sándor főherceghez 1846 október 6-án kelt levelében, amelyet a Galatée-gőzös fedélzetén írt meg, Pozsony és Pest közötti útján. "Utolsó harminc hangversenym Bécsben, Prágában és Pesten, a háromezer forintos gyűjtés/egy fényes ajándékra, amelyet a bécsi Művészetbarátok - Kunstfrunde - szándékoznak adni nekem/ az íven az arisztokrácia, az irodalom /szellemi élet/ és a polgárság legjobb nevei szerepelnek, - hármias díszpolgárságom Magyarországon, a kettős táblabírói megválasztásom Sopron és Bars megyében, olyan időszakot jeleznek életemben, amely után filozófusi megadás nélkül közömbös maradhatok mindenféle csaholás, nagyképű vádaskodás és rikácsoló féltékenység iránt." Ugyanebben a levélben a másik megjegyzés: "Prágai átutazásom alkalmából tiszteletemet tehettem István főherceg őcsászári fenségénél."

A társaság küldöttsége koszorút helyezett el az emléktábla alatt, majd a közelben lévő Prágai Magyar Intézetben hangversenyt hallgatott meg; Baranyay László zongoraművész, főiskolai tanár Liszt-műveket adott elő.

Az 1846-os év tehát egy nagy hangversenykörút emlékét őrzi. Ekkor járt Liszt Ausztria, Franciaország, Németország, Magyarország és Románia mellett Csehországban is, ahol Prága után Opavában és Hradecben ugyancsak megfordult. A "fehér város"-nak becézett, jelenleg 60 ezer lakosú iskolavárosnak Liszten kívül van még egy nevezetessége: a XIII. században

^aminoriták építette Szentlélek-templomban 1811 december végén C-dúr miséjét Beethoven vezényelte.

Opavától kilenc kilométerre ^{Kladec} található: ez a bájos fekvésű, ma is népszerű kis üdülőfalu a Moravice folyó partján áll. Liszt itt 1846 után 1848-ban is hosszabb időt töltött barátjánál, Felix von Lichnowsky hercegnél, az ismert német politikusnál. A herceg őse 1777-ben a falut megvásárolta, és az Esterházy hercegek mintájára zenei központnak rendezte be. (Beethoven) Itt is megfordult, Liszt ^{pedig} a "Fehér kastély"-nak nevezett helyiségben ugyancsak szívesen tartózkodott. Örömmel búvárkodott a herceg hatalmas könyvtárában, gyönyörködött olasz, holland, német és cseh mesterek képeiben, szobraiban. A kastély parkjában a múlt században emlékművet állítottak hívei Liszt Ferenc tiszteletére, ezt azonban már nem sikerült itt föllelniük a zeneköltő nyomait kereső utazóknak. Ám lelkesült és buzgó kutatóik ~~még~~ nem maradtak eredménytelenek: a közelben lévő kis kilátó-pihenőhelynél, amelyhez az a jelzőtábla vezetett, hogy "Lisztovo navrsi", azaz Liszt-magaslat, továbbhaladva a dombocská oldalában meglettek egy szürke kőlapot, hátának támaszkodva azt a kisebb terméskövet, amelyen németül hirdette a felirat, hogy Liszt's Platz.

Kisebb kirándulások után Liszt Ferenc Társaság küldöttsége ismét fölkereste Pozsonyt, benne azt a palotát, amely valaha az Esterházy hercegek tulajdona volt, és amelynek kertjében áll a Liszt pavilon. Említettük már egy korábbi úttal kapcsolatban, hogy ebben a földszintes, csinos kis barokk épületben a kilenc esztendőes Liszt 1820. november 26-án ját-

szott először Pozsonyban, nem sokkal életének legelső, soproni koncertje után. *[Erdély]*

1983-ban a társaságnak egy kisebb létszámú küldöttsége a szomszédos Romániába látogatott. Erdélyben fölkereste azokat a Liszt- emlékeket, amelyek Kolozsvárott, Nagyszebenben, Marosvásárhelyt és más székelyföldi városokban akkor még láthatóak voltak. /Ez emlékek további sorsáról nincs pontos értesülésünk./

Liszt erdélyi koncertútja 1846 november 1-én Temesvárott kezdődött meg, ahol a megyeháza nagytermében adott hangversenyt, három nap múlva pedig a városi színházban játszott a temesvári zeneegylet javára. Aradon öt napot tölt ^{itt} november 7 és 11 között, miközben 8-án és 10-én egy-egy koncertet ad a Fehérkereszt-fogadó tantermében. November 15-én Lugoson, 17-én ismét Temesvárott jótékonycélú koncerten, 20.án Nagyszebenben játszik. 1986 november 24 és december 8 között hosszabb időt ^{is tartózkodott} tölt Kolozsvárott, Mátyás királynak, a magyarság nagy történelmi alakjának szülővárosában. Ísszesen négy koncertet ad ez ~~idő~~ alatt; november 26-án, 29-én, december 3^{án} és 6-án; a december harmadiki hangverseny jövedelmét jótékony célra ajánlja föl, több más intézménnyel együtt a városi zenede javára. Közben a kolozsvári zeneegylet tiszteletbeli tagjává választják, akárcsak korábban Aradon, amidőn a város díszpolgársággal tisztelte meg nemcsak Liszt Ferencet, hanem önmagát is, Az 1846-os körút december 8-án ismét jótékonycélú hangversenyyel fejeződik be Nagyenyeden, a helyi óvoda javára.

További adatunk van arról, hogy gróf Zichy Géza társaságában 1879 március 9-én elindul^t Kolozsvárra, ahová másnap délután érkezik^{ek} meg. Március 12-én a félkarú Zichy gróf koncertet ad^{ott} a kolozsvári Vigadóban; a délutáni koncert végén Liszt is szerepel. (Zágráb, Trient, Maribor)

1984 nyarán a társaság úticélja Jugoszlávia volt, ahol Zágrábot, a jelenleg Olaszországhoz tartozó Friesztet, valamint Maribort keresték föl. Zágrábba a zongoraművész 1846 július 26-án érkezett meg Velencéből. Társaságában volt báró Lannoy osztrák karmester. Az Osztrák Császárhoz címzett fogadóban szálltak meg, ahol hódolói Lisztet még aznap este szeretnád^{dal} köszöntötték. Amint Legány Dezső ~~zene~~^{zene} kutatásaiból tudjuk, másnap koncertet adott a művész az úgynevezett Régi Színházban, amelyet jelenleg régi városházaként tart nyilván a helyi lakosság. A koncert után a városi zeneegylet tiszteletbeli tagjává választotta Lisztet.

Zágrábból Triesztbe vezetett a társaság útja, nem ~~csak~~^{csak} koncertjének időrendjét, hanem az utazás praktikumát ~~véve~~^{követve} tekintetbe. Triesztbe 1839 október 26-án érkezett meg Liszt Velencéből, és néhány nap elteltével, november 5-én adta hangversenyét ~~abban~~^{abban} a színházban, amelyet jelenleg Teatro Verdiként ~~tartanak~~^{vezetnek} nyilván. A sikerre való tekintettel még egy koncertet adott, majd szokásos útieszközén, a postakocsin Bécsbe indult. Mariborban, az akkoriban Ausztriához tartozó Marburgban 1846 július 16-án koncertezett a vár lovagtermében, amelyben jelenleg helytörténeti múzeum látható. Ebbe a szép jugoszláv város-

ba néhány nappal korábban ugyancsak Lannoy társaságában indult el. Útközben Lannoy báró kastélyában, a Schloss Wildhausban ^{a mostani} - ^{jelenleg} Vildusban, amely idősök otthonának van berendezve - Zágráb felé tartva Liszt egy éjszakát töltött el.

^[Sopron, Krems, imit. Páris]
1985 augusztusában egy héten át osztrák városokat keresett föl a társaságnak Liszt nyomait kutató csoportja. Még a határon innen megálltak Sopronban, ahonnan - mint említettük - világjáró útjára indult az akkor mindössze 9 éves művész. 1820 októberében a régi Kaszinóban rendezte meg koncertjét Braun báró, a vak fuvolaművész, aki maga is csodagyermekként indult pályáján, de a későbbi évek kezdeti sikereit nem igazolták. A fiúcska Ries Esz-dúr zongoraversenyének magánszólamát játszotta, majd ismert dallamokra improvizációkat adott elő. ~~Jellehet~~ ^É egy korábban már fellépő ~~láz~~ ^{új} ~~újból~~ ^{meg} támáda Lisztet, és mint apja naplójában följegyezte, "a játék még növelte azt. Már régóta nagyon vágyott rá, hogy nyilvánosan felléphessen; a közönség előtt könnyednek és bátornak mutatkozott."

A soproni Kaszinó téren lévő épület - Alan Walker |Walker| közlése szerint - 1834-ben leégett. Az utcát, ahol egykor a Kaszinó állt, és amelyben ma is ~~egy~~ ^{át} elsősorban zenei célokra szolgáló épület található, később Liszt Ferencről nevezték el. Ebben a soproni Vigadóban alakult meg 1936-ban, nem sokkal az országos egyesület létrehozása után a soproni Liszt Ferenc Zeneegyesület, amely tényt emléktábla őrzi. Hagyományaihoz híven a társaság delegációja itt is koszorút helyezett el, és a kiváló zenepedagógus és zenetörténész, Lukin László, az elnökség

tagja mondott beszédet.

A ausztriai Kremsben az óvárosi Dominikanerplatz 5. szám alatti házban született Liszt édesanyja, Lager Mária Anna, egy kremski pékmester leánya. Róla a kíváncstosnál kevesebbet tud a zenetörténet, de az mindenképpen följegyzésre méltó tény, hogy - amint könyvében Milstejn professzor megírja - jó szívvel, jó természettel és kiváló háziasszonyi erénnyel megáldott asszony volt, aki a korábbi felfogással és téves nézetekkel ellentétben jelentékeny szerepet játszott fia életében, különösen apjának korai halála után. /Liszt Ádámné csaknem negyven évvel élte túl férjét./ Arról, hogy barátként és küzdőtársként mit jelentett ^őanyja Liszt Ferenc életében, élénken tanuskodik édesanyjához írt leveleinek közreadása. A sok közül emeljük ki ^{az}kedves megszólítását: "Legdrágább Anyám!"

A szülőháznál tábla ^{örzi}őrzi ^{az}édesanyja emlékét, rajta e felirattal: "Geburtshaus der Anna Marie Liszt, geboren Lager, Mutter des Tondichters und Klaviervirtuosen Franz Liszt. Gewidmet vom Gesang- und Orchesterverein Krems/Donau am 29 Mai 1924." Az emléktáblára 1985 nyarán Harry Kühnel polgármester és Prof. dr. Harald Witting osztrák zenetudós köszöntője után újabb koszorú került a magyar társaság nevében.

Több szép ausztriai város és község meglátogatása után a küldöttség Bécsset kereste föl. Liszt tartózkodásáról a császárvárosban már korábban szoltunk. /Ugyancsak újból fölkereste a küldöttség Liszt szülőfaluját, Doborjánt - Raidinget -, ahol a kismértoni tartományi múzeum vezetői, Dr. Johann Schmid

és dr. Peter Krajasich fogadták a Magyarországról jött vendégeket.

(Szekszárd, Kalocsát, Pécs)

1986-ban úgy döntött a társaság elnöksége, hogy az idei nyár néhány napján Liszt útját nem külföldön, hanem hazánkban követi nyomon. A Dél-Duna mentén vezetett a kirándulás, amely ^{mi}közben a látogatók fölkeresték egyebek között Szekszárdot, Kalocsát és Pécsét. 1846 októberében Liszt (meglátogatta) Szekszárdon barátja, Augusz Antal báró otthonát. Ahogyan 1846, október 24-i számában az Életképek megírta, a vendéglátó ház-
zigazda kirándulást szervezett a művész számára. Hazatérőben a közelben lakó két magyar grófnál tett látogatásuk után a szürkülő estében kocsijuk egyik kereke megcsúszott, és a kocsis az árokba zuhant. Az utasoknak szerencséjére nem esett bajuk, ám a megjavíthatatlan kocsit elhagyva a helyi molnár szekérét kérték kölcsön, amely nem bizonyult túlságosan kényelmes úti alkalmasságnak. Néhány nappal a kalandos ^{utazás} ~~hazazötykölést~~ követően október 22-én az Augusz-házban ünnepelte a művész 35. születésnapját. Nagy tömeg köszöntötte a Augusz-rezidencia előtt, amire a gáláns Liszt hozzá méltó módon válaszolt: az ablak mellé hozatta zongoráját, és eljátszotta saját feldolgozásában a Rákóczi-indulót, amely később még oly sokszor csendül föl koncertjein hazájában és külföldön.

Szekszárdi tartózkodása alatt - amint ez a Honderű szerkesztőjének részletes beszámolójából is kiderül, 14 tagú küldöttség keres ^{te} föl Lisztet Pécsről, és meghívja ~~a művészt~~ városukba. Liszt eleget is tett a kérésnek, de előbb még Augusz

báró és Petrichevich Horvát Lázár, a Honderű szerkesztője társaságában Püspöknádasdra tért be, ahol Scitovszky érsek nyári rezidenciáján töltött el egy napot.

Az ebédet a vendégek szórakoztatására egy Pécsről erre a célra hozatott énekesnégyes műsora színesítette. A kvartett tagjai panaszkodtak Lisztnek, hogy nem tudnak Pestről magyar nyelvű dalokat beszerezni. Erre Petrichevich szerkesztő a komponista kérésére kiválasztott egy verset Garay Jánostól - az ő elbeszélő költeménye adta az alapot Kodály Hány Jánosához -, és ^{patakcsa} a patakhoz című költeményre Liszt még aznap este ~~vacsora~~ közben dalt komponált. Az együttes nyomban megtanulta a dalt, és ^{ma} ~~még~~ a vacsora közben előadták a vendégeknek. Megjegyezzük, hogy Mil^jstejn professzor munkájában ez a mű csak a „Lisztnek tulajdonított művek sorozatában szerepel; Garay János egyébként egyike volt azoknak a magyar költőknek - köztük volt a már említett Vörösmarty Mihályon kívül Jókai Mór és Vajda Jánosⁱⁿ -, akik verset írtak a komponistához.

Minden bizonnyal szekszárdi látogatása inspirálta Lisztet arra, hogy misét komponáljon négyszólamú férfikarra és orgonára, amelynek első változata 1848-ban készült el, és 5 év múlva Weimarban volt a bemutatója. A weimari katolikus templomban 1852 augusztus 15-én ^{megnóvelt} ~~elhangozt~~ mise Louis-Napoleon-Bonaparte, a későbbi III. Napoleon tiszteletére hangzott el Napoleon napján. Később, mivel föltehetően a komponista elégedetlen volt a művel, átdolgozta, amint erről Augusz Antalhoz ~~írt~~, 1855. január 27-én kelt levelében írta: "Régóta erősen vonz és fog-

lalkoztat egyházi zeneművek komponálásának gondolata. Mielőtt Önt volt szerencsém megismerni, Rómában eléggé behatóan tanulmányoztam a XVI. századi mesterek, kivált Palestrina és Orlando di Lasso munkáit. Sajnálatos módon mindeddig nem nyílt alkalmam, hogy hasznosítsam e tanulmányaimat, és hogy szabadjára engedjem a magam inspirációját. Mert, meg kell mondjam, az egyházi zeneművek - amelyeket manapság írnak - a nyilvánosság részéről csak kedvezőtlen fogadtatásban részesülnek... Ennek ellenére, csak így, a véletlenre bízva magam, néhány éve... kiadtam egy férfikari misét orgonakisérettel, ... hogy belső, szívbeli szükségletemnek eleget tegyek, mert ez számomra előbbre való bizonyos külső előnyöknél. "Ennek az átdolgozott műnek a bemutatója Jenában zajlott le, 1872. júniusában."

Liszt szándéka az volt, hogy 1869-ben Augusznak ajánlja föl a misét a szekszárdi új templom fölavatására. Kiderült azonban, hogy a zeneszerző által "ma messe ^Saxardique"-nek emlegetett műnek bemutatójából semmi sem lesz, amint erről előbb még szólunk. Sőt, Liszt életében nem is került előadásra Szekszárdon a mű, és a Mátyás templomban is az 1870. szeptemberi főpróbánál tovább nem jutott a mise. Annál többször látogatott el maga Liszt Szekszárdra, például 1865 augusztusában, 1870 őszén, 1876 októberében, ahol általában Auguszték vendégszeretetét élvezte, amint erről Sayn-Wittgenstein Carolyne-hoz címzett levelében híven beszámol.

1870 júliusában Bécsből érkez^{ett} Budapestre, és máris az egyik hajóról a másikra száll: Paksra utazik, ahol Augusz báró várja kocsiján. Szekszárdon ismét az a csend és nyugalom

várja, amiért Liszt oly szívesen kereste föl barátja házáat. Az este nyolc órakor kezdődő vacsora előtt négykezeseket játszik Auguszték két lányával, és szívesen hallgatja a vele érkezett belga születésű Francois Servais zongorajátékát. /Nem tévesztendő össze Adrien Francois Servais-val, "a gordonka Paganinijével"; ez előbbi ^{fiatalember} bizonyos források szerint a zeneszerző és Sayn-Wittgenstein hercegnő természetes ^{gyermek} fia volt./ Tizenkét évvel ezelőtt elhunyt fiát, Dánielt juttatja emlékezetébe, amint Carolynenek írja: "Nagyon tehetséges fiatalember - szőke haja és ércvonásai szegény Dánielre emlékeztetnek. Édesanyja... az én őrizetemre bízta, hogy megóvja az új zenei iskola szertelenségeitől..... Egyébként megkísérlem jól előkészíteni, hogy a következő évben elnyerhesse a brüsszeli konzervatórium zeneszerzői díját..."/E vágyak úgy teljesültek, hogy egy kantatájért az ifjú komponista Római díjat kapott./

Ugyanez év augusztus 23-án érkezik meg ismét hajóval, majd kocsival Augusz báró társaságában Szekszárdra. Itt adja át a hercegprímásnak az átdolgozott Szekszárdi misét, amelynek előadása elé - amint erről már szó esett - sok akadály gördült. Szeptember 18-án Kálocsán Haynald érseknél koncertezik, egy hét múlva pedig Szekszárdon Liszt kis művész-társasága ad színvonalas hangversenyt a helybéli nőegylet és a szegények javára. A program főszereplője a Liszttel érkezett Sophie Mester, aki nemcsak szólószámokkal és kísézőként szerepel, hanem egy kétzongorás, nyolckezes produkcióban Olga Janina, Mihailovich Ödön és a már említett Servais társaságában. Liszttől is ját-

szanak, Meyerbeer Prófétájának ábrándját a művész átíratá^{ta}, va-
lamint a Concerto pathétique-ot. Nagy szabadkozás után Liszt is
enged a kérésnek, és egyik rapszódiaját adja elő.

Ezek a napok zeneszerzői munkájában is új műveket je-
lentenek: a B-A-C-H fugát zongorára, valamint a Rákóczi-indu-
ló négykezes és kétzongorás átíratát. Később hat magyar rap-
szódiajának zenekari változatát javítja; e művek körülbelül
egy évtizeddel ezelőtt készültek. Ugyancsak ezekben a hetekben
írja meg a Magyar gyors indulót és a Magyar koronázási indulót.

Szekszárdon ünnepli meg születésnapját is. ~~Liszt~~. Ahogyan
Legány Dezső leírja, a lakosság ^{lehetetlenül} ~~leírhatatlanul~~ lelkes. A szüle-
tésnap előestéjén kivilágítják a főutca házainak ablakait, több
helyütt görögtüzeket ~~gyújtanak~~, és a falusiak fáklyamenettel
Auguszték háza elé vonulnak, ahol cigányzenekarral a Rákóczi-
indulót huzatják el, majd a városi tanító arra kéri a vendéget,
maradjon ezentúl mindig hazájában. A köszöntőre ugyan Auguszt
válaszol, ám Liszt válasza sem késlekedik; Sipos Antallal elő-
adják négykezes változatban Mosonyi egyik darabját, nem utolsó-
sorban szép üzenetként az akkor már pesti lakásán haldokló
magyar zeneszerző felé-

A fogadóban, amelyben Janina megszállt, és amelyet ^ő ké-
sőbbi, nem ^{teljesen} elfogultságmentes leírásában nyomorúságosnak ti-
tulált, folytatódik az ünnepség. Reményi Ede ad hangversenyt,
és közreműködik Janina is, Sipos is, Liszt-rapszodiával, il-
letve Liszt Lohengrőn-földolgozásával. Az ünneplés 130 te-
ritékes bankettel folytatódik, ^{örülök} egészen hajnalig ^{köz}. Onnan men-

nek a reggeli misére, amelyen Liszt Reményi társaságában előadja Koronázási mise^{icusa} Benedictus-tétel~~ek~~ átíratát. Az ünnepelés ~~eznap~~ este hangversennyel fejeződik be; ezt Liszt adja, és szokásához híven így ajándékozza meg azokat, akik őt köszöntik. Beethoven egyik szonátáját játssza, Reményi Edével két részletet a Krisztus című oratóriumból, majd Schubert C-dúr szimfóniájának részletét.

Szép kirándulások a környéken; ezek teszik különösen kellemessé Liszt napjait november közepéig Szekszárdon, amikor elhagyja a várost.

A legközelebb és egyben utoljára 1876. október 21-én délben hajón indul el Szekszárdra, ahol másnap születésnapját tartja. Ismét barátja, Augusz várja kocsival, ezúttal a Fejss községgel szemben lévő Domborin, és együtt kocsikáznak át Szekszárdra. Lángoló hangú levélben köszöni meg Carolyne üdvözlését, ezzel a bizakodással: "A Maga csodálatos okt. 22-i levele remélem engedi, hogy együtt ünnepeljük meg harmincadik évfordulónkat Rómában, 77-ben - Amen!" Levelét így folytatja: "Augusz már írta Magának, hogy nagyon jól érzem magam nála. Háza csendes, kényelmes, sőt gazdagon berendezett." És itt következik az a hitvallása, amely Liszt hazaszeretetét, ~~vontalt~~ ~~mat Magyarországhoz~~ egyértelműen bizonyítja: "A fődolog számomra így foglalható össze: Magyarországon születve illő, hogy szolgáljam valamiben zenei tehetséggel, bármilyen kevés legyen is. Anélkül, hogy hazaszeretetet mutogatnék frázisokkal, betartom azt, gyakorolván kötelességemet - ennélfogva remélem,

hogy két éven belül az új pesti Zeneakadémia jó lábon fog állni."

Itt tesz említést arról is, hogy a napokban August társaságában átmegy Kalocsára.

Az egykori látogatások emlékét tábla őrzi az Újvárosi templom karzatának falán, amelyet a társaság küldöttsége ugyanúgy megkoszorúzott, mint a városban látható Liszt-szobrot. Fölkeresték az egykori August-házat, amelyben Liszt olyan szívesen időzött, és ^{ahol} annyi örömmel látott vendég volt.

Kalocsán ugyancsak tábla őrzi Liszt emlékét. Ebbe a városba először 1870 őszén látogatott el Liszt, abban az időben, amikor a hazájában való letelepedés gondolata különösképpen erősen foglalkoztatta. Ez az az időszak, amikor a Szekszárdi mise bemutatója különféle okok miatt elmarad, és azért is jön el ide, hogy az egyházi köröket jobb belátásra bírja. /Az elmaradás egyik oka az lehetett, hogy néhány nappal korábban az olasz csapatok legyőzték az egyházi államot, és ebben a helyzetben furcsa lett volna egy örömnépnek tekinthető bemutatóval fölavatni az új templomot./

1870 szeptember 17-én díszes kísérettel, Sophie Menterrel, Olga Janinával, Reményi Edével, August Antallal és másokkal ^{ékesít meg} látogat el Kalocsára, ahol másnap az érseknél ad hangversenyt. A Zenészeti Lapok október 2-i száma szerint Liszt szeptember 18-án délelőtt is koncertezett a kastélyban, szűk körben. Egy kalocsai tanár kutatásai szerint Liszt egy hétig volt Kalocsán az érsek vendége, de ennek más források ellent-

mondani látszanak, miután azt közlik, hogy a művész ebben az időben Nádason volt, ahová Szekszárdról érkezett meg.

1870 őszén Szekszárdról Kálocsára utaznak, ahonnan szeptember 21-én Nádasra látogatnak, a pécsi püspökhöz. Itt történik meg Liszttel az a nevezetes eset, hogy az ebéden találkoznak Horvát Boldizsár igazságügyminiszterrel, aki azt kérdi tőle, beszél-e még magyarul. Liszt erre frappánsan úgy válaszol, hogy beszélni inkább a zongora nyelvén tud már anyanyelvén, de azért érti a magyar szót. Mire a miniszter poharat ürít egészségére, majd könyv nélkül ~~végig~~ elmondja Vörösmarty nevezetes ódáját. A mai Mecseknádasdon nem utolsósorban azért tett látogatást a zeneszerző, hogy a pécsi püspök támogatását is kérje szekszárdi miséjének előadásához. ^{előbb} ~~A később~~ már ismerttetett okok miatt ~~azonban~~ a kezdeményezésnek nincs eredménye. Van azonban másik jelentősége e két látogatásnak: itt, a püspöki kastélyban komponálta Liszt első magyar nyelvű férfikarát. A község a nagy déldunántúli város, Pécs közelében található; a városban kiállítás emlékeztet Lisztnek Nádasdhoz fűződő kapcsolataira.

^{↳ Konstantinápoly - Isztambul}
187. augusztusában törökországi körúton Izmirt, Efeszoszt, Bursát és Isztambult kereste föl a társaság 31 tagú küldöttsége. Liszt valamivel több, mint egy hónapig, 1847. június 8-tól július 13-ig volt Konstantinápoly, a mai Isztambul vendége.

Régóta várt Liszt erre az útra, amelyre most Lembergben - a mai Lvovban - és Csernovicban adott hangversenyei után Jg-

siból érkezett meg. Előzőleg azonban ~~egy~~ kellemetlen kalandon esett át. Tekintettel arra, hogy abban az időben Törökország szinte hermetikusan el volt vágva a külvilágtól, a beutazónak előzőleg karenténban kellett bizonyos időt eltöltenie. Ez történt a művésszel is; Galacban kellett maradnia, és csak utána hajózhatott le a Fekete-tengeren. Amint említettük, június 8-án érkezett meg a Boszporuszhoz, és őt is, mint annyi más utazót előtte, lenyűgözte az a csodálatos panoráma, amely eléje tárult az Aranyszerv-öbölben. Mint írta, "ez a legtüneményesebb és legbámulatra méltóbb csoda, melyet látni valaha is megadatik a szemnek".

Megérkezése után Lisztet nyomban a csiragóni királyi palotába vezették, ahol Abdul-Medzsid Khan szultán fogadta. Az uralkodó, II. Mohamed szultán fia már európai, modern nevelésben részesült. Jellemző, hogy a tizenhat éves kora, 1823 óta uralkodó szultán kapellmeistere "Gateano Donizetti testvére, Giuseppe Donizette" (volt), egyébként az akkori török nemzeti himnusz komponistája. Jó barátságot kötött e muzsikussal Liszttel, akinek kontantinápolyi tartózkodása alatt állandó kísérője volt. E két tényezőnek: a szultán európai neveltetésének és érdeklődésének, valamint olasz zenemesterének is tulajdonítható, hogy első hangversenyén Liszt a Csiragán-palotában Donizetti, Rossini és Bellini operáinak, a Lammermoori Luciának, a Tell Vilmosnak és a Normának a parafrázisait adta elő. A műveket a szultán a Revue et Gazette Musicale 1847. július 11-i híradása szerint "csodálattal és ámulattal vegyes növekvő érdeklődéssel hallgat^{ta}t".

Liszt kétszer is játszott e fényes palotában, majd a többi hangversenyét az orosz követségen rendezték meg. A mai szovjet konzulátus termeiből csodálatos kilátás nyílt a Boszporuszra és a Márvány-tengerre, ami a minden szépért rajongó Lisztet érthető élvezettel töltötte el. A követségre - ahol egyébként egyik hangversenyét 1847. június 28-án az Association Commerciale Artisane de Pieté javára adta -, az Erardtól ide szállított zongoráját minden alkalommal a csirgáni palotában vitték át, és e zongorát törökországi turnéja befejeztével Liszt egy Baldagi nevű fiatalembernek tekintélyes összegért adta el. "Igazán romantikus sors a szép hangszer számára" - írta Liszt némi maliciával - vagy irigységgel? - tekintettel arra, hogy Erard zongoráját az ifjú nászajándékkul szánta arájának.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MŰZEUM

Viszontagságos úton távozott Liszt Isztanbulból: július közepén ismét a galaci karanténban kellett várakoznia, amit a művész csak úgy tudott viszonylag jól elviselni, hogy egy könyvet vitt magával, ezzel a jellemző címmel: Essai sur la liberté - azaz Esszé a szabadságról -, amely olvasmány-élményéről lelkesülten számolt be Marie d'Agoultnak.

A társaság 31 tagja, amely Isztambul mellett fölkereszte Izmirt, Efeszoszt és Bursát is, fölfedezte azt a házat is, amely a Nuru Zya utca 31 szám alatt Liszt lakhelye volt. Ezt a nevezetes tényt valaha emléktábla jelölte meg, de néhány évvel ezelőtti átszokításakor a tábla eltűnt. A jeles hely földerítése Bartók Bélának, a társaság társelnökének és dr. Bényi

József külügyminiszterhelyettes~~nek~~, elnökségi tagnak köszönhető. A társaság egyik szép terve, hogy az emléktáblát fölkutatja, és kezdeményezi visszahelyezését Liszt egykori lakásának falára.

[Hosszúpályi, Tetétlen]

Az 1888-as év nyara ismét belföldi kirándulással telt el: augusztus 9 és 13 között az ország keleti részét keresték föl. Ezen a vidéken, Debrecen környékén a Zichy-családnak tekintélyes birtoka volt, és a félkarú zongoraművész, Zichy Géza gróf kalauzolásával került el Liszt ebbe az országrészbe, Hosszúpályiba és Tetétlenbe. /Hosszúpályi jelenleg körülbelül 6 ezer lakosú nagyközség, amelynek határában szép fekvésű sóstó található; Tetétlen ennél ^{jóval} kisebb lélekszámú község a környéken, határában egy oszlop található, amelyet 1896-ban a honfoglalás ezred éves fordulójára emeltek./

Hosszúpályiban 1879. március 15-én mindössze egy napot tölt Liszt: előző este még részt vesz a kolozsvári Nemzeti Színházban azon a jótékony célú hangversenyen, amelyet az 1879-es nagy^szegei árvíz károsultjainak megsegítésére adtak. Ezen ő is fellép, ~~néhány nap múlva a pesti Vigadóban közreműködővel hangversenyt ad a szegedi árvíz károsultak javára~~, majd Kolozsvárról Zichy gróf társaságában elutazik Hosszúpályiba Zichy Géza testvére, Ernő birtokára.

A falutól harminc kilométerre fekvő Berettyóújfaluba, ahová Zichy Ernő viszi haza a vendégséget - ~~möztük~~ Ludwig Bösendorfot, a híres zongoragyárost, Liszt ^{testvére} ismerősét -,

jó hangulatban érkazik meg, mert még benne élnek az Erdélyben töltött szép napok. Egyik levelében írja: "Az erdélyi vendég-szeretetet különösen nemes és szivélyes volt. Megőrzött valamit régmúlt időkből. Rányitották szememet annak kedvességére e hét folyamán, és aki egyszer megtapasztalja, többé nem felejtí el." Ilyen előzmények után még azt is józan önmérséklettel veszi tudomásul, hogy Berettyóújfaluban meglehetősen rossz időjárás várja.

A fogadtatást illetően Hosszúpályára sem lehet panasza: ismét nagy társaság, szeretet, szivélyesség, ^{17^a} amely megkivánja, kikényszeríti ^{ve} Lisztből az újabb zongorázást. Kellemes benyomásokkal távozik másnap, ~~vasárnap~~ délbén a fogattal a debreceni vasutállomásra. Egyik kísérője a feledhetetlen barát, Zichy Géza, akinek fivére olyan meghatóan gondoskodott arról, hogy Liszt jól érezze magát Hosszúpályiban.

E községnek van egy újabb zenetörténeti jelentősége: református templom^aban található az az orgona, amely korábbi formájában a régi pesti Zeneakadémia épületében állt, és Liszt is játszott rajta. ^{o^a} Nagyománya^{o^a}ához híven az 1988-as látogatáson is megszólalt e hangszer, amely jó állapotát nem utolsósorban a helybéli református és katolikus pap összefogásának köszönheti: [Liszt. műsort adott] a látogatók tiszteletére, Molnár Viola orgonaművész.

Tetétlenben ^{vinonyol} hosszabb időt, több mint két hetet tölt 1884 november 1-től 17-ig Liszt. Előzőleg, 1879-ben valószínűleg csak átutastak, de elképzelhető - a korabeli sajtó hír-

adása szerint -, hogy eltöltött egy éjszakát Zichy Ernő birtokán. Itteni tartózkodásáról annyit tudunk, hogy Tetétlen lakóinak - ez ismét Lisztre jellemző gesztus - hangversenyt ad, és itt kezd bele az 1. Csárdás, valamint a Csárdás obstine komponálásába.

Arról, hogy Liszt jól érezte magát Tetétlenben, tanuskodik Carl Gilléhez már Budapestről írt, 1884 december 8-án kelt levele: "Zichy Géza grófnál /Tetétlenen/ pár nagyon kellemes hetet töltöttem, felváltva az én Liszt-pavillonomban, és a krökettjáték gyönyö-eiből csak hallomás után húztam hasznót, de a vizstjátzsma minden este megvolt a grófnénál és vele. Ebédre és vacsorára sohasem voltunk nyul, vaddisznó, szarvas, őzsült, foglyok, tuzokok, fácánok, stb. kiján, két pompás, nagyszerű magyar hal/ a Németországban ismeretlen/ fogas és tok nélkül. Ha megint egyszer meglátogatsz itt, ezeket az uraságokat bemutatom neked." E sorok írója töredelmesen bevallja, nem talált utalást a rendelkezésére álló szakirodalomban arra, hogy Gille mikor látogatta meg "itt", azaz Tetétlenben Lisztet, és ha igen, akkor miért kell "ezeket az uraságokat" bemutatnia számára. Elképzelhető, hogy ez a megjegyzés az 1879-ben ~~csak~~ feltételezett tetétleni tartózkodásra utal, amidőn nem ~~csak~~ átutazott a községen, hanem néhány napot ott is tölthetett. Tartózkodásának ~~akár 1879-es és 1884-ben, akár csak az utóbbi évben történt is~~ emlékét tábla őrzi az egykori Zichy-kastély, a mai művelődési ház falán, amelyet a társaság küldöttsége megkoszorúzott, ~~ugyanis~~ tradícióihoz és vállalt felada-

taihoz híven.

(Svájc, S)

Végül 1989 júniusának végén került sor arra az útra, amiben Liszt Ferenc nyomában a társaság küldöttsége Svájcot kereste föl. Az ebben az országban eltöltött idő Liszt életében csak a magyarországi, párizsi, weimari és római évek ^{jelentőségével} nagyságával mérhető. Bázelen és Genfben 1835 nyarától 1836 októberéig tartózkodott először, Marie d'Agoult társaságában. 1835 nyarát ugyancsak Marie-val Luganóban tölti. 1845 tavaszán hosszú európai turnéján érinti Svájcot, egyebek közt Zürichet, következő évben csak Zürichet. Ez a szép fekvésű város egyébként a további években is jelentős szerepet játszik Liszt életében: 1853-ban és 1856-ban Wagnert keresi fel, és miközben 1870 augusztusában részt vesz Luzernben Lánya, Cosima és Wagner Liszt által oly annyira nem kívánt esküvőjén, élete vége felé, 1882 júliusában ismét egy hetet Zürichben tölt.

Lássuk azonban életének ezt a svajci korszakát kissé közelebbről, és mint az előzőekben is, ^{semmi képpen} ~~távolról~~ sem teljességre törekedve. A boldogtalan házasságban élt Marie d'Agoult, aki nyolc év után levélben vált meg férjétől örökre, a botránytól tartva Liszttel, akivel szerelme már két évvel korábban kibontakozott, a legnagyobb titokban Svájcba szökik. Előbb Marie érkezik meg anyja társaságában 1835 június első napján Bázelen, három nap múltán ~~pedig~~ Liszt követi. Nem ugyanabban a szállodában vesznek ki szobát, hogy Liszt elkerülje a találkozást kedvesének rokonságával. Egy heti bázeli tartózkodás után úgy döntenek, hogy Genfbe költöznek. Liszt számára nem ismeretlen e város, a korábbi években többször is járt itt.

Június 14-én indulnak el Bázelenből, és mielőtt Genfbe

érkeznének, szép kirándulásokat tesznek a környező tájakon. Ennek zenei emléke az Album d'un Voyageur - Egy utazó albuma - amelynek nagyobb része 1835-36-ban keletkezett, ennek néhány darabja később bekerült az Années de Pélerinage - Vándorévek - című háromrészes gyűjtemény Svajc-kötetébe.

A rue Tabazan és a rue des Belles-Filles sarkán álló házba költöztek és 1835 július 19-től 13 hónapot töltöttek itt. A ház jelenleg is áll, mai címe rue Etienne-Dumont 22, és rajta tábla emlékeztet Liszték itteni tartózkodására. Az 1891-ben fölavatott emléktáblát a társaság tagjai koszorúval díszítették föl. Genfben született meg 1835 december 18-án első leánygyermekük, a később Émile Ollivier francia ügyvédhez férjhez ment Blandine-Renée^{ac}, aki nagyon fiatalon, alig 30 esztendőskorában elhunyt.

1836 nyarán George Sand társaságában bejárták a Chamonix völgyét. A városban a Hotel de l'Unionban béreltek szállást, és Liszt akkori boldog állapotára jellemző az a ^{ke}megjegyzés, amelyet a szállodai nyilvántartásba írt. Ahogyan művében Alan Walker idézi, e könyvben ez állt: Születési hely: Parnasszus, Foglalkozása: Muzsikus-filozófus, Honnan érkezett: kételkedésből, Hová utazik: igazság felé. A Chamonix-i szép napokat néhány hetes genfi tartózkodás váltja föl, majd Marie és Liszt 1836 október 16-án Párizsba költöztek.

1838-ban néhány hónapot Luganóban időznek, a kies tó partján bérelnek lakást, és a nyarat együtt töltik el. 1845-

ös bázeli tartózkodása azért is jelentős Liszt számára, mert ekkor találkozik először Joseph Joachim Raffal; a német zeneszerző a későbbiekben a magyar művészek nemcsak barátjává, hanem munkássága odadó hívévé és támogatójává is válik.

Zürich külön fejezetet jelöl Liszt életében. Ebbe a svájci városba, mint említettük, először 1853 őszén látogat el, amikor fölkeresi Wagnert. Ez a családi kirándulás a továbbiakban azért oly lényeges a zenetörténet számára, mert ekkor találkozott a német zeneszerző először későbbi feleségével, Cosimával. Legközelebb 1856 októberében látogatja meg Wagnert. Erről így számol be 1856 november 20-án kelt levelében August Antalnak "..."Wagnerről, akinek meglátogatására idejöttem, mert a svajci határt Németország felé nem szabad átlépnie, majd szóbelileg mondok el egyetmást, ha érdekel. Mindennap együtt vagyunk reggeltől estig..." Lelkesülten számol be e levélben a Nibelungok gyűrűjének első két, akkor már elkészült darabjáról, A Rajna kincséről és a Walkürről, amelyeket "új kolosszális műnek" tart.

Utoljára 1882 július 8 és 13, illetve július 15 és augusztus 5 között tölt el néhány hetet e városban. Résztvesz július 9-én az Allgemeiner Deutscher Musikverein zenei ünnepségein, ahol Friedrich Hegar vezényletével előadják a Szent Erzsébet legendája című oratóriumát. Három nap múlva Liszt Saint-Saëns társaságában eljátssza a II. Mefisztó-keringőt, Sophie Menter zürichi zenekar kíséretével a Magyar fantáziát, majd a Liszt-átírta Schubert-dalt, az Erkönyt.

E korántsem teljes beszámolóval távolról sem kívántuk pótolni bármely Liszt-monográfia használatát. Inkább azt szeretnénk volna szemléltetni, Európának mennyi táját kereste föl az elmúlt több mint másfél évtized alatt a magyar Liszt Társaság. Szerencsére számukra maradt még Európa térképén sok fehér folt, mert szorgos tudósok kutatásai szerint a muzsikusból több mint 160 városban zongorázott, illetve ennyi helyiséghez fűződik valamilyen kapcsolata.

Két dolog bizonyára föltűnt az olvasónak, aki kitüntette figyelmével e füzetet. Az egyik, hogy Európán kívül semerre sem követhették Liszt Ferenc nyomait, lévén, hogy ő sem lépte át e vén kontinens határait. Annak ellenére sem, hogy egy impreszórió a már hajlott korú muzsikushoz egy millió dollárt/!// ajánlott föl amerikai turnéra. Liszt azonban megvetően utasította vissza az ajánlatot, arra hivatkozván, hogy ő már elaggott korban van, amihez nem kevés maliciával tette hozzá, hogy Amerikában amúgy sem találná meg kedvenc szivarjait és a megfelelő társakat szeretett wist-partijaihoz. *(és Budapest?)*

A másik jelenség, ami ugyancsak föltűnhet, hogy Pest-ről, illetve 1873-tól Pest, Buda és Óbuda egyesítésével Budapest-ről nem tettünk említést. Ennek két oka van. Mindenki, aki meglátogatja Magyarország fővárosát, aligha kerülheti el, hogy ne menjen el a Vigadó épülete mellett, amelyet 1865. augusztus 15-én Liszt Ferenc nevezetes oratóriumával, a Szent Erzsébet legendájával avattak föl. A másik épületet, a régi Zeneakadémiát újjáépített és megszépült formájában 1986-ban vehette birtokába egyebek között a Liszt nevet viselő és az ő szellemében munkálkodó társaság. 1880 márciusától 1886 márciusáig - szinte

haláláig ebben az épületben tanított és lakott Liszt, de korábban is hosszú éveket töltött el Pesten és Budapesten.

1823 május 1 óta, amidőn az azóta már sajnálatosan eltűnt Hét választófejedelem Szállodában először lépett föl Pesten, számtalanszor látogatta meg kedvelt városát, amelyben nemcsak napokat és hónapokat, hanem olykor szinte éveket is töltött. Úgy véljük, az olvasó is egyetért azzal, hogy erről nem egy-egy út kapcsán kellene szólni, hanem külön könyvben.

Biztosak vagyunk benne, hogy megérné a fáradságot.

Gábor István

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM